

Kávé I. (részlet)

Lapszámunk 1., 3–7., 9–10., 12–13., 15. és 17. oldalát Nagy Albert retrospektív tárlatának anyagával illusztráltuk, amelyet a kolozsvári Művészeti Múzeumban és a Quadro Galériában rendeztek meg. A reprodukciókat Váczi Roland készítette.

MÄRCUȚIU-RÁCZ DÓRA

diszoklevel.pdf

Tavaly én kaptam életműdíjat, idén én laudálok azt, aki tavaly laudált engem. Teljesen igazságos a felosztás, az egyik évben férfi, majd nő kapja az elismerést. Még aznap kiküldjük a sajtónak is a közleményt, legyen némi média-visszhangja a dolognak, elvégre ez a lap legnívósabb irodalmi kitüntetése. Ketten dolgozunk a lapnál, így a nemek is arányosan oszlanak el, ugyanakkor minden évben funkciókat cserélünk egymás között: egy évig ő a főszerkesztő, utána én. Megegyeztünk: mindig az kapja az életműdíjat, aki épp nem főszerkesztő, mert az rosszul mutat a pályázati elszámolásban, azt meg végképp nem szeretnénk, hogy nepotizmussal vádoljanak meg bennünket, így is túl sok irodalmi lap működik odakinn, nagy a konkurencia, elég egy szakmai baki, és végleg lehúzzhatjuk a rolót.

Igyekszem belefoglalni a laudációba mindazt, amit ilyenkor érdemes kiemelni. Már nagyon fiatalon kimagaslott az irodalmi prérin, tehetsége megkérdőjelezhetetlen volt, hamar megtalálta a saját hangját, művei megújították a kortárs magyar líranyelvet, igazán problémaérzékeny, világszínvonalú versek ezek. Nem lehetett figyelmen kívül hagyni, és ahogy megkapta az első életműdíjat *m* című debütkötetéért, tudtam, hogy fényes jövő áll előtte, ezt megerősítette a kritika is, amit az *m*-ről írtam a lapba. Abban az évben cseréltünk először, ő lett a főszerkesztő, én voltam az irodalmi titkár egészen addig, amíg befejeztem az első kötetemet, amit olyan figyelmesen szerkesztett, hogy a következőt sem adtam más szerkesztő kezébe.

Mindenképp ki kell emelnem majd azt is, milyen fontos szerepet vállalt az irodalom népszerűsítésében. Valljuk be, ez egyre nehezebb feladat: a fiatalok nem olvasnak, sorozatokat néznek, az újságokban álhíreket és dilettánsműveket közölnek. Ahogy azt a tavalyi laudációban is hallottuk, nincs már igény az igényességre. Még a pályatársaink sem olvasnak bennünket, pedig rendszeresen postázzuk a lapot a többi szerkesztőségnek, ők is nekünk. Annyira lefoglalja őket a lapszerkesztés, hogy szöveget már nem is küldenek nekünk, de amióta elindítottuk a saját lapunkat, bosszúból én sem küldök. Szerintem őket sem olvassák, a szerzői gárdájuk is biztos csak álnéven publikáló belső munkatársakból áll. Ma már mindenki ír, de senki sem olvas, senkit sem olvasnak, a kultúrát szétcincálták és felnyalábolták, mielőtt lett volna alkalma méltósággal kimúlni.

Ettől függetlenül meghívunk majd mindenkit az ünnepélyes díjátadó gálára, amelynek egy irodalmi kávéház fog otthont adni, ha addig be nem zárják mindkettőt a járvány miatt. A szerkesztőségben nem lehet, túl hideg van, gázra nincs keret. Az elefántcsonttoronyok nehezen fűthetők, de gyönyörű kilátásaink vannak idefentről.

A Helikon Amit nem lát a webkamera címmel kezdő szerzőknek meghirdetett pályázatának különdíjasai.

„Szeretném hinni, hogy lehet tökéletes szöveget alkotni”

BESZÉLGETÉS

DÖME BARBARÁVAL

/2

Codău Annamária

GONDOLATOK A SZAKADÉK MENTÉN

/14

Ritter György

JANKOVICS MARCELL
TOLDIJÁRÓL

/19

„Szeretném hinni, hogy lehet tökéletes szöveget alkotni”

Beszélgetés Döme Barbara íróval

– Debrecenben végeztél a főiskolát, diplomamunkádat szociológiából írtad, majd kommunikációt és újságírást tanultál Egerben, és tulajdonképpen mai napig ezzel foglalkozol életvitelszerűen: szerkesztesz, írsz, szervezel és – gondolom – figyelsz. Hogyan képzelted el magad kamaszkorodban, lebegett-e akkoriban valamiféle cél a „lelki szemeid” előtt – mit sikerült abból megvalósítani, voltak-e nagy kudarok és nagy sikerek az eddigi életben?

– Különc gyerek voltam, keveset foglalkoztam a barátkozással, inkább olvastam. A könyvtár volt a második otthonom, szinte minden könyvet elolvastam, ami elém került. Éppen ezért talán kicsit érettebb lettem a korosztályomnál. Az egyik osztálytalálkozón egykori tanárom úgy fogalmazott: fura gyerek voltál. Aztán ez a furaság megmaradt, mindig úgy éreztem, másképpen látom a világot, mint a legtöbbben, és másképpen is gondolkodom. Örökny ezt írja, amikor az abszurdról beszél: „Szíveskedjék terpeszállásba állni, mélyen előrehajolni, s ebben a pozícióban maradván, a két lába közt hátratekinteni: Köszönöm. Most nézzünk körül, adjunk számot a látottakról. Íme, a világ fejtetőre állt.” Azt hiszem, én az egész életemet így látom, s ez kamaszként sem volt másképpen. Azt, hogy írni szeretnék, kicsi korom óta tudom. Amint

megtanultam a betűket, mindenféle kis saját szöveget gyártottam, ezek többségét megőriztem. Meglepő módon vannak közöttük egészen jók is. Aztán egy újságíró ismerősünk hatására napilapozni kezdtem, csupán tizenhat évesen. Gimnáziumba jártam, majd diplomát szereztem, közben gyakoroltam az újságíró szakmát. Rengeteget tanultam. Kérdezted, voltak-e nagy sikerek, kudarok. A Jóistennek hála, meghatározó vagy a lélekben mély nyomot hagyó kudarok sosem értek, ennek köszönhetően hiszek a tündérmesékben. Annak ellenére, hogy nekem sosem volt protekció, se befolyásos ismerősöm, minden zökkenőmentesen, néha már csodaszzerűen történt az életemben. Mindig volt szerető családom, jó munkám, sosem kellett kunyerálnom, ami számomra kellemetlen lett volna. Mostani könyvkiadóhoz, az Orpheuszhoz is szinte meszerűen kerültem, nagyon hálás vagyok nekik a támogatásért, hogy kezdő íróként is felkaroltak. Hiszem, hogy a gördülékeny út a szorgalomnak, a terhelhetőségnek köszönhető, és talán annak is, hogy szorult belém némi tehetség.

– Egyik beszélgetésünk során azt mesélted, az, hogy a napi sajtóban dolgoztál majdnem húsz esztendőn keresztül, egy adott pillanatban kiölte belőled a kreativitást – ez pedig megdöbbentett, megremített, ezért is döntöttél úgy, hogy ki-

csit irányt váltasz. Kívülről tekintve erre, az irány nem tűnik nagyon másnak, jelenleg például a Magyar Kultúra magazin főszerkesztő-helyettese vagy. Mesélj a kultúraszervező munkádról, szerkesztésről – mi az, ami a legjobban fáraszt, mi az, ami akár inspirációs forrásként is működhet?

– Ezt a kérdést épp egy olyan helyzetben teszed fel, amikor éjjel-nappal dolgozom. Azt hihetné az ember, hogy ettől fáradt és lehangolt vagyok. Ellenkezőleg, engem a feladat mindig felspánnol, pláne, ha új kihívást hoz. A Petőfi Kulturális Ügynökség által kiadott Magyar Kultúra magazin ilyen. Idén nyáron jelent meg az első lapszáma, havilapról beszélünk, minden számnak más-más tematikája van. Mottónk: kortársak közelről. A Kárpát-medencében élő magyarság kulturális értékeit kívánjuk felmutatni. Szeretnénk, hogy a lap ismeretterjesztő jellegű is legyen, ugyanakkor művészeti folyóiratként is olvassák. Ez egy fantasztikus kihívás, Bonczidai Éva főszerkesztővel azon dolgozunk, hogy olyan lapot tegyünk az olvasók elé, amilyen eddig még nem volt. Pozitívak a visszajelzések, s ez nagy öröm számunkra. Életem során több lap születésénél is bábáskodhattam, amiért nagyon hálás vagyok. Az ilyen feladatok rettenetesen inspirálnak. Szépírói munkámban is segítenek ezek, hiszen sok inger ér, ebből pedig táplálkozhatom. Nem tagadom, örülnék, ha több időt fordíthatnék novelláimra és a készülő kisregényemre, de nincs okom panaszkodásra, jó ez így, ahogy van. Ami legjobban fáraszt, az az emberi ostobaság, kerülöm is az ilyen alakokat.

– Több riportkötet szerzője vagy. Milyen témák érdekelnek inkább? Hogyha hirtelen kellene felsorold egy „jó riport” összetevőit, melyek lennének azok?

– Írtam néhány riportkötetet, ezek oknyomozó írások és portrék voltak. Ma már másképpen írnám meg ezeket, de fiatalon más szemszögből láttam a világot, nem volt igazi mesterem sem, aki segít. Jelenleg egészen mást gondolok erről a műfajról, mint akkor, s azt hiszem, a mostani riportjaimban szembe megyek azzal is, amit az újságíró-iskolában tanultam. Számomra a jó riport irodalom is, a Magyar Kultúra magazinban ezt próbálom megvalósítani. Szerintem fontos, hogy egy riport olyan legyen, mint egy igényes novella vagy elbeszélés, aminek van lelke és csattanója is. Ne arról szóljon, amit már mindenki megírt, hanem arról, amit addig nem tudtunk. Az olvasóknak kevés az idejük, ne fárasztuk őket azzal, amit máshol is elolvashatnak. Épp tegnap kaptam visszajelzést az egyik riporttalányomtól a róla írt cikkemre. Annyit írt: lenyűgöző. Kell ennél több? Szerintem a szerkesztőségekben még több műhelymunkára lenne szükség ahhoz, hogy a fiatalok megértsék, érdemes munkát fektetni egy egyszerű újságcikkbe is, még akkor is, ha az nem az örökkévalóságnak szól. Az olvasót tisztelni kell, ahhoz viszont előbb a szavakat, monda-

DÖME BARBARA

Író, újságíró, szerkesztő. 1973-ban született Debrecenben, Budapesten él. Az egri Eszterházy Károly Tanárképző Főiskolán kommunikáció szakon tanult. Diplomamunkáját szociológiából írta. Több riportkötet szerzője. Novelláit számos folyóiratban publikálja. Kreatív írást tanult a Magyar Írószövetség Íróiskolájában. Újságírói munkáját 2011-ben Magyar Toleranciadíjjal ismerték el, 2019-ben megkapta az Irodalmi Jelen prózadíját, 2020-ban az Év legsikeresebb szerzője lett az Orpheusz Kiadónál. Első novelláskötete 2013-ban jelent meg, A nagymama, aki elfelejtett meghalni címmel, ezt követte 2019-ben a Nők a cekkerben, illetve 2021-ben az Angyalt reggelire című prózakötete. Jelenleg a Magyar Kultúra magazin főszerkesztő-helyettese.

tokat, a szöveget kell tisztelni. Hát valami ilyesmi.

– Debreceben születél, ott jártál iskolába, és úgy tartod, annak ellenére, hogy több évtizede Budapesten élsz, mégis debreceni vagy. Mit takar ez a kijelentés, illetve ha kivetítjük, továbbvisszük ezt, milyennek látszik például az „erdélyiség” Debreceből vagy Budapestről? Volt-e valamiféle kép benned Erdélyről, mielőtt itt jártál, nagyon más a valóság az elképzelt-höz mérten?

– Debreceeni vagyok, mert ott születtem, ott kaptam az alapokat, ott élnek a szeretteim. Ez sosem változik, a szívem mindig hazahúz. Az életem azonban Budapesten zajlik, már ehhez a városhoz is legalább annyi dolog köt, mint Debrecehez. Közben képbe került Csopak is, ugyanis vásároltam ott egy kis lakást, ami nagy álmom volt, a Balaton számomra örök szerelem. Csopakon minden megadatott, amire vágytam. Remélem, nyugdíjas éveimet majd ott tölthetem. Erdélyt nagyon szeretem, az emberek olyan kedvesek velem, mint Magyarországon soha. Sokszor nehezemre esik hazajönni, ha Székelyföldön vagy Kolozsváron vagyok. Ráadásul az első komoly novellám épp Erdélyben, a Székelyföldben jelent meg. Nem tudom eléggé megköszönni Fekete Vincének, hogy ismeretlenül is lehetőséget adott nekem, ezzel nagyon segítette a pályámat. Azóta nagyon sok erdélyi barátom lett, hálás vagyok a szeretetükért, azért, hogy támogatnak, segítenek.

– Vérbeli újságíró korodban is érdekelt az irodalom, de talán kevesebbet közöltél 10–12 évvel ezelőtt – mi adta meg a löketet ahhoz, hogy határozottabban lépj a szép irodalom préríjére? Egyáltalán elfogadod-e ezt az elképzelést, hogy az irodalom kiterjedt préri, ahol megannyi magányos indián kóborol, s néha-néha elszívja a békepípát a hasonszőrű társakkal? Vannak-e társak ezen az úton, fontos-e, hogy valaki számodra megbízható és hiteles barát-nak megmutass részleteket egy-egy készülő írásból?

– Hm, préri? Erre még így nem gondoltam, de van benne igazság. Én ugyan szeretem a társaságot, de ha írásról van szó, valóban jobb a magány. Társak vannak, voltak, és remélem, lesznek is. Mindenképpen szeretnék szólni Prágai Tamásról, aki jó barátom, mesterem volt, nagyon sokat köszönhetek neki. Azzal, hogy tragikusan fiatalon meghalt, nem csak én veszítettem sokat, de a magyar kortárs irodalom is. A Magyar Írószövetség iskolájában ismertem meg Mezey Katalint, Erős Kingát, Szentmártoni Jánost, ők is tanítóim voltak, ma is fogják a kezem, ha kell. Király Farkas, könyveim szerkesztője, jó barátom, akire mindig számíthatok. Minden írásomat megnézi, véleményezi, mint ahogyan én is az övéit. Szóval van körülöttem egy jól működő műhely, ahol remekül érzem magam. Ez jellemző egyébként a Magyar Kultúra magazin szerkesztőségé-

Leányasszony

re is, mondhatom, barátokkal dolgozom együtt. S hogy mi adta a komolyabb löketet az irodalom felé? A szégyenérzet. Körülbelül tíz évvel ezelőtt megtaláltam a korábbi novelláimat, és rájöttem, hogy akkoriban sokkal igényesebben írtam. Ettől megrémültem, tudtam, hogy lépnem kell. Emiatt fejeztem be a napilapozást, úgy éreztem, kiölte belőlem mindazt, ami az irodalomhoz szükséges, ráadásul az időmet is elvette. Jó döntés volt, ezt követően találtam rá az Íróiskolára, ahol a megfelelő útra tettem. Ha ez nincs, ma biztosan nem beszélgethetünk erről.

– Az írásaidat illetően a következő kulcsszavakat írtam le, nem fűznék hozzájuk sem kommentárt, sem értéktételeket, kíváncsi vagyok arra, a te szemszögedből mennyire találóak ezek, és mi az, ami kimaradt, pedig fontosnak tartanád, hogy beszélj róla: abszurd, groteszk, sztereotípiák, sorozatok, elmebetegségek (főként skizofrénia), fekete humor, ironia, kendőzetlen szókimondás.

– Lehet, hogy ismersz? Igazad lehet, ezek a gondolatok többnyire lefedik azt, amit csinállok, amit írok, amilyen vagyok. A beszélgetésünk elején említettem már, hogy más vagyok, mint a többség, s az általam felsorolt gondolatok ezt jól tükrözik. Azt hiszem, emiatt van az is, hogy egyesek tartanak tőlem. Nem tagadom, a munkában elég kegyetlen vagyok, de elsősorban magammal vagyok szigorú és csak aztán másokkal. Szeretem a maximumot kihozni magamból, és másoktól is elvárom, hogy jól teljesítsenek. Ugyanakkor segítőkész, barátságos és gondoskodó vagyok, talán kicsit túlaggódó is. Ja és hipochonder, ezt sosem tagadtam. A járvány sok dologra rávilágított, éppen ezért az utóbbi két évben kerülöm a negatív embereket, magam is próbálok pozitív maradni. Ezt mutathatják a sanyis írásaim is (ezek részletek készülő kisregényemből), amelyekben, bár írok negatív jelenségekről, de mindenképpen humorosan.

– Szintén a sajátos írásművészetedhez, hangodhoz tartozik az, hogy furcsa, látszólag értelmezhetetlen címekkel látod el a műveidet (pl. A nagymama, aki elfelejtett meghalni, Nők a cekkerben, vagy Angyalt reggelire). Ennek kapcsán egyrészt azt kérdezném, hogy mi van előbb, a történet vagy a cím? Másrészt, hogy általában mit gondolsz a könyvcímekről: mitől lesz jó, ütős, megkapó egy irodalmi mű címe?

– Szeretem a szokatlan, meghökken-tő dolgokat, törekszem arra, hogy olyasmit ne nagyon írjak le, amit mások már megtettek. Ez vonatkozik a címekre is. Nem beszélve arról, hogy egy jó címnek figyelemfelkeltőnek kell lenni, hogy levelesse a polcra a könyvet. Ha valami látszólag értelmetlen, arra a legtöbben felkapják a fejüket. Mit akar mondani ez a furcsa író? Megjegyzem, szerintem nem értelmetlenek a címeim, csak a világ más-képpen működik, mint én. Hogy a cím vagy a szöveg van meg korábban, változó, de gyakran adok új címet régi írásoknak is. Az új kisregényem címét is tudom már, így hangzik: *Sanyi, az ismeretlen celeb*. Ez is értelmetlen? Lehet.

– A Kolozsváron is bemutatott legfrissebb, 2021-ben megjelent Angyalt reggelire fülszövegében többek között ez áll: „Képes egyedivé emelni a közönséget, az átlagosat, méghozzá oly módon, hogy közben a rögválóság és a szintizta fantázia határán lebegtet. Nem pusztá játék ez, hanem megfontolt és kifinomult eszközhasználat, írói kellékek gondosan összeválogatott arzenálja – segítségükkel a szó a kortárs irodalom új, térhódító fegyvervé válik.” Bevallom, nagyon megtetszett nekem ez a kis szöveg, már el is képzeltem, ahogyan szavakkal váltjuk meg a világot – vagy tesszük tönkre. Hülyeség lenne azt kérdezni, hogy hiszel-e a szavak erejében, hiszen belőlük, velük, általuk létezzünk és dolgozunk – a munkamódszered viszont érdekelne, azt állítod, szerkesztőként szigorú vagy, de nem annyira, mint magad-dal. Ez pontosabban mit jelent, sokat húzol, átírsz, hogyan épül fel a „szövegtest”?

– Szeretném hinni, hogy lehet tökéletes szöveget alkotni, de tudom, hogy ilyen nem létezik. Szeretném hinni, hogy az út, amin haladok, a tökéletesség felé visz, s egyszer majd néhány kilométernyi közelségbe kerülhetek hozzá. Bevallom, szégyellem a tökéletlenségeimet, a hibáimat, ha a szövegeimről van szó, ezért próbálok minduntalan fejlődni. Ez jár az olvasónak is, ha már megtisztel azzal, hogy kézbe veszi a könyveimet. Általában sokat gondolkodom a történeteimen, a szövegeket csak ritkán írom meg egy ülésből. Többnyire pihentetek minden novellát, aztán újraolvasom és újraserkesztem. Szerencsére megtanultam el-távolodni saját írásaimtól, és pár napon belül már úgy tudom olvasni őket, mint-ha más írta volna. Na, ilyenkor szedem szét, s ezt követően küldöm el a szerkesztőmnek.

MÁRTON EVELIN

Gyöngyikék

(Traubenhyazinthe)

Ezúttal valami másképp volt, amikor én, a nyurga fiú,
a lelkészék pár évvel idősebb lánya, Hanne mellé, aki látogatóban
volt, beszálltam a vízzel töltött fémkádba, melyet
melegedni tettünk a hátsó udvaron a napra.
Vadul burjánzottak a gyöngyikék, pancsolásunk
és nevetgélésünk azonban nem volt olyan könnyed, mint máskor.
A fürdőnadrág rándult és feszült, meghazudtolva
a féktelen jókedvet, mellyel a vizet fröcsköltük.
Még este is sekélyesen hangzott csipkelődésünk,
a tréfa kétértelműség nélkül erőltetetten,
és a tekintetek vágy nélküli gondtalansága eltűnt.
Hanne – ami eddig még sohasem tűnt fel –
néhányszor lesütötte a szemét, melyben behatóan
fürkésztem valami kifürkészhetetlent.
Ezen az éjszakán nyúltam először magamhoz,
és szakadtam el a hittől; miközben még
előttem állt az egész konfirmációs előkészítő.

Vendégek

(Gäste)

Jürgen Brôcannak, 2021 februárjában
– Karl Mickel emlékére –

Vendégek érkeztek, hívatlanul, messziről
– és mindez zárt határok mellett! –,
talán havasi pityerek, Skandináviából vagy Nagy-
Britanniából, elvitatják a hazai rigóktól a
madárberkenye élénkkeserű bogyoit.

Bontsátok le a ködfalat, a világot,
változtassátok meg, igen nagy szüksége van rá!
Miközben a Henrikek, Fülöpök és Frigyesek,
a Bátrak, Nagyk és Szépek egymást váltják,

szétmorzsolódnak a keleti és a nyugati tömbök
a lábam alatt; és maga a jelen
– mínusz tizenegynél, fénylő napsütésben –
a tökéletesség oly fokát éri el,
amely már nehezen elviselhető.

agronómia (1977)

(agronomisch [1977])

teljesen szabályozott távolságra
ültetnek
sorban és rendben
a tényezők szigorú figyelembevételével
rendet és ellenőrzést biztosítva
optimális körülményeket
időjárási viszonyokat

Hellmut Seiler Németországban élő költő, satíraíró, mű-
fordító. A Brassó megyei Kóhalomban született 1953-ban.
Germanisztikai és anglistikai tanulmányait Nagyszeben-
ben végezte, majd Marosvásárhelyen tanított. 1988-ban te-
lepedett ki Németországba. Irodalmi munkásságát több
díjjal is kitüntették, pl. a Würth-díjjal (2000) és az Irseer
Pegasus díjjal (2003). A Német Írószövetség és a Nemzet-
közi PEN tagja, 2014-től az Exil-PEN főtítkára.

Zúzvara III.

megakadályozva minden önkényes szaporodást és
összetömrülést
kellő formára nyelve az oldalhajításokat
a legjobb beillesztés
és meggyökerezés feltételei közepette
a haszontalan mozgástér
legkisebb lehetséges engedélyezésével

a jövőendő palántái várakoznak

így juttatják el őket rendeltetésükhöz

akik a földet művelik
bizakodón tekintenek
a virágzó jövő
elé

Hétköznapi esztétika a prágai tavaszban, mely két évtized után még érvényes a vasfüggöny innenső oldalán

(Alltagsästhetik im Prager Frühling und
zwei Jahrzehnte danach noch gültig
diesseits des Eisernen Vorhangs)

Üres cigarettásdobozok az ablak előtt
Köztük kávésdobozok, szintén üresen
Könyvborítók, fényképezve
Meg nem nézett filmek plakátjai
Lehetetlen koncertek elmosódott felvételei
Hangtalanul bőgő szarvasok a faliszőnyegen
Egy üveghal a vitrinen
Két mustársárga műanyag banán

Úr vagy szolga?

(Herr oder Knecht?)

Mióta a magam ura vagyok,
a magam rabja is vagyok.
Menekvésre nincs kilátás.

BENŐ ESZTER fordításai

Varró Eszter újra megmutatja

Mióta átszabtam saját testemet, én vagyok a legjobb nő a faluban, mindenkit esz utánam a fene. Most meg az ikrek miatt irigyelnek. Egy hete két olyan formás gyereket szültem, hogy múzeumban kéne mutatni őket.

Varró Eszter vagyok. Tavaly én nyertem meg a Ki mit tud?-ot a faluban. Többen elájultak, amikor kicsinosítottam magam a színpadon. Élő adásban adta a tévé, ahogy a nagy szabóollóval levágtam magamról a felesleges részeket, aztán megvarrtam a testem. Tökéletes lettem, akár egy film-sztár.

Azóta rengeteg dolog történt velem. Az életem teljesen megváltozott. Bár a faluból alaptalan vádakkal elüldöztek, de az új lakóhelyemen minden jól alakult, a szerelem is rám talált. Tökéletes családom van az ikrekkel és a férjemmel, Nikolással. Még a neve is előkelő: Nikoász. Jó családból való, a tenyerén hordoz, és az első pillanattól kezdve gyereket akart tőlem. Eleinte nem szerettem volna újból anya lenni, de aztán apám, aki a hűtőben lakik, meggyőzött, hogy úgy tarthatom meg hosszútávon Nikoászt, ha szülök neki. Apámról újabban csak keveset beszélek, mert az előző lakhelyemen valaki éppen miatta terjesztett rólam hazugságokat. Apám életében rám sem nyitotta az ajtót, de amióta meghalt, állandóan itt lábatlankodik körülöttem. Leggyakrabban a hűtőben ücsörög és figyel. Szerintem azt ellenőrzi, hogy mit eszek, ugyanis állandóan fogyókúrázom, és hajlamos vagyok éjszakánként elborult aggyal mindent felzabálni. Meséltem apámról egy-két embernek, akikről azt hittem, a barátaim, azok meg mindenkinek elmondták, amit tőlem hallottak. Szerencsére arról senki nem tud, hogy halott nagyanyám is meglátogat időnként. Sok jó ötletet kapok tőlük, egyebek mellett azt is ők tanácsolták, jobb lenne tiszta lapot nyitnom. Így költöztem el a Ki mit tud? után a faluból, s ezért kellett megszabadulnom az első gyerekeimtől. Nikoász nem tudhatta meg, hogy már szültem valaki másnak, hogy vette volna ki az magát. Aztán meg a pénz is jól jött, amit a gyerekért kaptam. Abból vettem meg a kis házat, amiben most a családuk él. Nem mondom, hogy palota, de a mi szerelmi fészünk. Meg kellett mutatnom a falusiaknak, hogy erős, önálló nő vagyok, aki egyedül is képes boldogulni. Korábban Pesten éltem, de el kellett költöznöm, mert az első uram elhagyott és kisemmizett. Ő sem járt jobban, mint én, most ott fekszik a nagy diófa alatt, halott nagyanyám vigyáz arra, hogy meg ne találják a holttestét. Én mindig mondtam neki, így jár, aki velem ujjat húz, de nem hallgatott rám.

Nikoással egészen más a helyzet, ő pont olyan, mintha nekem találták volna ki. A tenyerén hordoz, ikrekkel ajándékozott meg, tökéletesek vagyunk együtt. Mindenki minket irigyel a faluban.

Az ikrek hét napja születtek. Nézem őket, és nem győzők hálálkodni értük.

Az első gyerekemmel teljesen más volt a helyzet. Miatta meghíztam, a mellem lógni kezdett, éjszakánként bömbölt, kikészített. Éppen ezért kellett átszabnom magam. Az első férjem sem hagyott volna el, ha nem szülök, akkor még ma is feszes, kidolgozott testtel élhetnék a rózsadombi vilánkban.

Az ikrek viszont tökéletesek. Ők az én valódi kincseim, olyanok, amilyeneknek megálmodtam őket. Formás arcocskájuk van, s már most is folyton mosolyognak a tökéletes kis szájukkal. Nem sírnak, nem hisztiznek, csak nevetnek és néznek rám a nagy kék szemeikkel. A kislány rám hasonlít, a kisfiú pedig Nikoászra. A testem pedig bombaformában van, senki meg nem mondaná, hogy szültem. Állók a tüdő előtt, nincs rajtam ruha. A mellem akár egy húszévesé, a hasam izmos és feszes, a fenekem kerek, az egész testem tökéletes, mintha mérnökök tervezték volna. Pedig csak én szabtam át. Nem csoda, hiszen én vagyok az ország legjobb divattervezője. Na, jó, mióta Pestről elmenekültem, csak varrónő vagyok, de tagadhatatlanul a legjobb.

A múltkor is átjött az egyik szomszéd, hogy a kislánya állandóan sír, mert az osztálytársra kapott egy kiskutyát, s azóta ő is szeretne egyet. A szomszédasszony utálja az állatokat, ezért nemet mondott a gyerekek kérésére. Erre mondom neki, varrok én a maradék rongyokból egy olyan kiskutyát, hogy mindjárt abbahagyja a sírást a kislánya, ha meglátja. Nekiálltam, estére kész volt a mestermű. A gyerek azóta is azt hiszi, igazi kutyust kapott, naponta többször megsétáltatja. Az anyja annyira hálás, hogy folyamatosan küldi a kuncsaftokat, alig győzőm a munkát. Még jó, hogy az ikreim ennyire csendesek, különben nem tudnék dolgozni.

Most éppen egy menyasszonyi ruhát varrok, persze ez sem lesz hétköznapi. A gazdája folyton nyávogott, hogy nem talál magának fiút és vénlányt marad. Egy idő után meguntam a siránkozását. Ráparancsoltam, vegyen néhány méter fekete szövetet, hozza el, aztán meg üljön ki a kapuba és várja a kérést. Megvarrtam a völgényi öltönyt, néhány héttel később meg már a menyasszonyi ruhát csinálom hozzá. Mindenki boldog, azt hiszik, boszorkány vagyok, pedig csak egy egyszerű nő, aki varr ezt-azt.

Nemrég megkeresett egy riporter, arról faggatott: mi a ruháim titka, mit tudok, amit mások nem? Hallott a csodás férjhezmenetelekről, hogy asszonyok estek teherbe, akiknek babaruhát készítettem, a boldog gyerekekről, akiknek játékokat varrtam. Szóval kérdezgetett, én meg csak mosolyogtam, és azt nyilatkoztam, mindent nagyanyámtól tanultam. A mama mindezt végighallgatta a kredencen ülve, aztán amikor elment a stáb, jól leszidott, hogy miért hazudtam. Ő ugyanis egy gombot sem tudott felvarrni életében. Mit mondtam volna nekik?, kérdeztem tőle, mi-

Fürdő után II.

közben apám megint a hűtőből leskelődött. Az ikreket látták?, faggatott nagyanyám némi aggodalommal a szemében, már ha egy halott tekintetéből kiolvasható ilyesmi. Persze, hogy látták, válaszoltam neki, meg is dicsérték őket, a riporternő irigykedve mondta: neki is épp ilyen gyerekekre lenne szüksége, mert az övéi borzasztóan eleve- nek. Apám csak csóválta a fejét, amikor elmeséltem a történetet, aztán mérgesen becsapta a hűtőajtót maga mögött.

Étetési idő van, kiveszem a hűtőből az üvegeket, kicsit meglangyosítom az anyatejet. Nikoász nem bánja, hogy nem szop- tatok, megértette, hogy nem szeretnék lógó melleket. Inkább a szomszéd faluból hozatom, ott is szült egy asszony, mindig marad teje, s mivel én varrtam az esküvői ruháját, hálából ideadja nekünk a felesleget. Az én ikreim csak keveset esznek, nekik épp elég, amit kapunk. Nikoász a kanapén ül, a tévében foci megy, utálom, de nem szólok érte, hadd nézze. Én addig megcu- miztatom az ikreket. Most is édesen moso- lyognak, felfelé görbül a kis szájacskájuk. A kislánnyal kezdem, a kisfiút addig Niko- lász ölébe teszem, kell neki a test melege, a szülői szeretet. Amíg etetek, nézem őket, mennyire szépek együtt. A kicsi tökéle- tes mása édesapjának. Simogatom a kislá- nyom haját, puha selymes, bódító az illata. Ha lehetne, ezt csinálnám egész nap. Köz- ben pittyeg a telefonom, emlékeztető, én ál- lítottam be. A riporter azt mondta, ma este leszek adásban, ki nem hagynám, hogy megnézzem. Tegnap a templomba menet mindenkinek eldicsekedtem, hogy ma ben- ne leszek a tévében. Sőt a helyi internetes újság szerkesztőjének adtam egy kis pénzt, hogy tegye címlapra a hírt, miszerint in- terjú készült velem az ország legnézettebb csatornáján.

Miután megetetem az ikreket, leülök Ni- kolász mellé, megpuszilgatom és átkapcsolo- lom a tévét a másik csatornára, ahol a ri- portomat közvetítik. Pár perc reklámot követően már megy is a műsor. A riporter komoly képpel mondja, hogy ellátogat- tak ahhoz az asszonyhoz, aki tavaly élő adásban szabta át a testét. Ez én vagyok, bökösöm Nikoászt. Elindul a riport, mu- tatják a házat, az ikreket, majd szétfeszít a büszkeség. A kisfilm végén a riporter egy idegen nőhöz fordul a stúdióban, és azt kér- di tőle: vajon mi zajlik Varró Eszter fejében, aki rongyokból férjet és gyerekeket varrt magának, és azt hiszi, hogy élő emberek?

Orvos akarok lenni

A hátsó ajtón jöttek be. A kutyánk akkor már nem élhetett, mert először a nagy ugatásra lettünk figyelmesek, aztán egy lövést hallottunk, majd utána csönd lett, és a következő pillanatban ránk törték a konyhaajtót. Ott ültünk mind egy kupacban, éppen vacsora után voltunk. Már jó ideje mindig együtt csináltunk mindent, apám azt mondta, a szomszédjaink között is vannak muszlimok, mióta az eszemet tudom, itt élünk együtt, nem érhet bántódás bennünket. Esténként mégis maradunk együtt, így mégiscsak biztonságosabb.

Mintha lassított felvételen játszanák le, azóta is előttem van. Persze nem pontosan úgy látom, ahogyan megtörtént, hanem kimerevített filmkockákon. Mindig a valóságos történésnek valamelyik részletét, legtöbbször azt, ahogyan apám feláll, hatalmas alakjával mintha el akarná takarni a fegyveresek elől az egész családot.

Assalamu Alaikum, wa rahmatullah, ezt mondja, jobb kezét a szívére téve enyhén meg is hajol, ahogyan a muszlimok szoktak üdvözléskor, mire a fegyveresek ordibálva rárontanak, ketten hátracsavarják a kezét, megállás nélkül üvöltének, én csak annyit értek az egészből, hogy *Gyauri, Gyauri*, utána meg azt látom, ahogy a többiek ész nélkül tüzet nyitnak, lövöldöznek jobbra-balra, amit érnek.

Sokáig aludni se tudtam. Mire idekerültem a táborba, már csak harmincnyolc kiló voltam, ez nagyjából azt jelenti, hogy a közben eltelt három és fél hónap alatt, mert annyi ideig tartott, amíg a határra értem, húsz kilót fogytam útközben. A jövő héten töltöm be a huszadik évemet.

Hét éve, hogy itt vagyok. A családukból egyedül én éltem túl azt az estét. Magam sem tudom, hogyan. Talán beérték annyival, hogy mindenkit a földön látnak, közelről nem néztek bennünket sora, hogy mozog-e valamelyikünk.

Sokszor elgondolkodom, milyen az, amikor egy kutya úgy megijed a dörgéstől meg a villámlástól, hogy árkon-bokron keresztül kezd menekülni, mintha ki akarna szaladni a világból. Én is így voltam. Megindultam a kertek alatt, nem néztem se jobbra, se balra, szaladtam, amíg bírta a lábam. Aznap éjjel egy bokorban aludtam, rázott a hideg, fáztam, mint a legnagyobb télben, pedig nyár volt, forróság, csak estére hűlt le kicsit a levegő, akkorra lett kellemesebb, de engem belülről rázott a hideg, vacogott a fogam, ahogy a bokor ágait magamra húztam takaró gyanánt és behunyt szemmel átéltem.

Már világosodott, amikor hangokra ébredtem, ugyanaz az ordibáló hang szólt a fejemben, mint amikor a fegyveresek berontottak, *Gyauri, gyauri*, ezt kiabálták megint, a fegyverropogást is hallottam, mert lőttek, egyszerre kiabáltak és

tüzeltek folyamatosan. Gondolkodás nélkül felpattantam, és elindultam, azt se tudtam, milyen irányból jöttem, lehet, hogy visszafelé futottam, nem is számított, úgysem volt ismerős semmi, amihez viszonyítani tudtam volna, merre járok, csak futottam, egészen addig, amíg egy faluig nem értem. A neve ismerős volt, futtomban elolvastam a táblát. Sose jártam még ott, de muszáj volt bemennem, nem tudtam kikerülni, pedig még nem is éreztem, hogy éhes vagyok.

Nem lőttek, nem is lőhettek, egy teremtet lélek sem volt a környéken, csak a fejemben visszhangzott a lövések zaja meg a kiabálás. Ugyanúgy hallottam, közvetlen közelből, mint előző este a konyhánkban, mikor a családomat kiirtották.

Azt mondtam magamban, az első pópától, akit meglátok, kérek majd kenyeret, mert éhes vagyok, elmondom neki, hogy messzire küldtek a szüleim, egész a határig kell mennem, mert ott vár engem egy rokonunk, aki aztán továbbvisz magával Németországba, mert én ott fogok tanulni, a nagybátyám ott vár. Nem mondom majd, hogy a keresztapám, csak annyit, hogy a nagybátyám, nehogy bajba kerüljek megint.

Szerencsém volt. A kutyák el voltak foglalva a postással, az meg el volt foglalva az újságokkal meg a levelekkel, nem vett észre, így gyorsan elsurrantam mögöttem az utca túloldalán. Úgy mentem, mint aki lopni készül, pedig jobban féltem, mint akit éppen útonálló támadnak meg, és rászegezett fegyverrel követelnek tőle pénzt vagy életet, mint a vadnyugati filmekben. Mentem, mentem, és a templomig meg se álltam, bevettem magam a templomkertbe, és onnan lestem, hogy mozdul-e valaki a pópáék házában.

Nem érzékeltem az időt, lélegzetvisszafojtva vártam a fertelmesen erős illatot árasztó örökzöld bokrok között, összekuporodva, mint a nyúl a barázdában, amikor még nem tudja eldönteni, mennyire komoly a fenyegetés, elég lesz-e, ha észrevétlenül meglapul, vagy most mindjárt iszkolnia kell. Mintha loptam volna, tényleg úgy éreztem magam, majd kiugrott a szívem a helyéről. Gondolni persze akkor nem gondoltam semmire, csak arra, hogy el innen, amint lehet, minél messzebbre. Nem gondolkodtam még rajta, hogy mi lesz majd velem, mikor az éhség majd erősebb lesz bennem, mint a félelem. Azóta többször is éreztem ezt az iszonyatos éhséget, hiába ettem eleget, mintha nem is a gyomromban, hanem valahol följebb, a szívemben vagy a fejemben mardosna-kínozna, időnként olyan erősen, hogy legszívesebben fölfalnék mindent, ami utamba kerül. Aztán mire enni kezdenék, elmúlik, egy árva falatot sem tudok lenyelni, abból tudom, hogy nem az éhség, csupán az emléke gyötör már megint. Persze, abban sem vagyok biz-

Nukleáris kutató

tos, hogy akkor ott igazából féltem. Lehetséges, hogy csak így visszagondolva és elmesélve tűnik félelemnek az egész, amit ott éreztem. Könnyen előfordulhat, hogy akkor én már nem is féltem, nem is éreztem semmit, egyszerűen csak az történt, hogy nekem mennem kellett, útközben éhes lettem, aztán a templomkertből lestem, hogy nyílik-e már végre a pópáék ablaka vagy ajtaja.

A pópa felesége jött ki elsőnek. Jóformán még be sem ért a templomkert kapuján, amikor én tétovázva fölegyenesedtem a bukszusok között, és alig hallhatóan köszöntem neki szerbül. Az asszony annyira megijedt, hogy vissza is hőkölt, aztán nyomban összeszedte magát, és jobban szemügyre vett. Viszonozta a köszönésemet, hangjában felismerhetően ott volt a félelem. Igaz, csak az első pillanatban, utána hamar rájött, hogy veszélytelen vagyok, elég lehetett a szemembe néznie, abból látta, hogy a kivetűt kutya sem lehet nyomorultabb nálam.

Nagyon vigyázz magadra, fiam, ezt mondta, így, nagyon vigyázz magadra, fiam, és csak csóválta a fejét, mikor a hátnál elengedett. Sötét volt még, éjszaka, azt mondta, biztonságosabb, hogyha hajnalban megyek át, olyankor még senki nem jár a környéken. Ha a nap első sugaraival átmegyek, akkor biztosan nem fogok találkozni emberrel. Nem tudom, mire alapozta mindezt, eszembe se jutott, hogy megkérdézzem, csak fogtam a tarisznyám szárát, amit tőle kaptam. Telepakolta mindenféle étellemmel, kenyérrel, tojással, sajttal, indulás előtt még egy tábla csokoládét is belecsúsztatott, egy ötveneurós bankjegyet meg a kezembe nyomott. Jól jöhet még! – mosolygott kesernyően, aztán rám csukta a kocsiját. Nem kérdezett semmit, csak annyit jegyzett meg, hogy nehéz itt most mindenkinek, aztán keresztet vetett, a Szűzanya oltalmába ajánlott, és elindultunk.

Egy év alatt itt én úgy megtanultam magyarul, hogy utána már iskolába is járhattam. Nem tudom, másnak milyen nehézséget okoz ez a nyelv, én nem találtam nehéznek, inkább csak szépnek. Már a táborban, az első héten tudtam a legfontosabbakat. Tudod, kitől tanultam a

legtöbbet? Egy kurd fiútól. Vicces, nem? Sose gondoltam volna, hogy majd egy kurd fiú mellett fogok megtanulni egy idegen nyelvet egy idegen országban. Milyen az élet!

Nem tudom, mi lesz most velem, ha kiengednek a kórházból. Mennék vissza a szállásra, szeptemberben folytatnám az egyetemet, de maradni is félek. Apám mindig azt mondta, ebből a fiamból orvos lesz, kihúzta magát, és ezt mondta, mikor kérdezték, mi szeretnék lenni. A két bátyámból biztos nem, de belőlem orvos lesz. Ezt mondta mindenkinek.

Mikor ránk törték az ajtót, és ő köszönt nekik, hogy *Assalamu Alaikum, wa rahmatullah!*, akkor is így kihúzta magát. Háttal állt nekem, most is úgy látom, kihúzza magát, nem esik mindjárt össze, még akkor is áll tovább, amikor megkapja az első lövéseket. Nem láthatam az arcát, de gondolom, ha azok az emberek megállnak előtte egy pillanatra, és a szemébe néznek, akkor talán löni se mernek. Azt mondják, még a legvérengzőbb vadállat is megtorpan, ha megérzi, hogy valaki nem rossz szándékkal közeledik felé. Apámnak nem adtak rá esélyt, rögtön lőttek. Semmit se kérdeztek, a köszönését se viszonyozták, pedig muszlim köszöntéssel fogadta őket.

Sokszor álmodom velük. Látom őket egyszerre, aztán jönnek elém sorban egymás után. Először mindig a kishúgom. Ötéves sem volt szegény, hozzá a karjánál fogva a mackóját, és néz rám sírásra görbülő szájjal, szókés tincsei közt vérző fejjel, arra a pontra mutat a testén, ahol fáj neki. Nem sokáig, hamar megtántorodik, elesik, és még a földre rogyva is húzza maga után a mackóját. Ez az utolsó képem róla. A mackójával együtt elesik,

és a mackója füle, arca is csupa vér a kezétől, ahogy fogja. Át kellett lépnem őket kifelé jövet.

Az öcsém. Hat és fél éves volt. Katona akart lenni, azt mondta, ha ő katona lesz, akkor megparancsolja a katonáinak, hogy lőjenek le minden rossz embert a világon, és csak a jók maradnak. Apám próbálta lebeszélni, anyám csak annyit jegyzett meg, az még sokára lesz, addig még meggondolhatod magad. Legyél inkább erdész vagy vadász, annak nagyon jó, sosem unatkozik, mert az erdőn mindig történik valami.

Hang nélkül esett össze, szabályosan szitává lyuggatott testtel, rá az asztal mellett álló kisszékre, amelyiken a kishúgom szokott üldögélni, amíg arra várt, hogy a többiek anyámmal együtt megterítsék az asztalt ebédhez vagy vacsorához.

A két bátyám. Ikrek voltak, egymás mellett ültek, egymásra néztek, mikor eltalálták őket, arra sem volt idejük, hogy felálljanak, pedig a mozdulat már bennük volt, látom, ahogy megfeszül a térdük, mert már állnának fel, éppen csak az az utolsó mozdulatuk hiányzik, amelylyel elindulhatnának az ajtó felé. Hátról kapják a sorozatot, a tarkójukba, mind a ketten, egész felsőtestükkel az asztalra borulnak, estükben húzzák magukkal a mintás terítőt is, amit a kishúgom annyira szeretett, mindig rá kellett szólnia anyámnak, hogy közben egyen is, ne csak a virágokat etesse rajta, mert folyton a lelógó részt cirógatta maga előtt, azt mondta, a virágokat is meg kell etetni, mert ők is éhesek.

Anyám. Miután apám összeesett, szétártta a karját, mintha védeni akarna bennünket, és kapkodta kétségbeesetten

a fejét az alatt a tizedmásodpercnyi idő alatt, ami aközben eltelhetett, hogy mind a négy gyereke ott a szeme láttára halt meg. Ezt még végig kellett néznie élete utolsó töredékmásodpercében. Én mögöttem álltam, talán engem is halottnak hitt, mert arra már nem volt ereje, hogy jobban elfordítsa a nyakát, hogy engem is láthasson. Apám, a két bátyám, a húgom, meg én. Aztán ő.

Sokszor gondolkodom, vajon az ember abban a tizedmásodpercnyi időben képes-e felfogni, hogy ő is meg fog halni, nem csak azok, akik ott a szeme láttára haltak meg. Mert ha igen, akkor anyám szerencsés. Legalább arra a csekélyke időre sem kellett viselnie a terhét, hogy ő életben maradt a családja nélkül. Ezt a terhet valamiért rám ruházta a Teremtő.

Hogyan viselem? Úgy érzem itt magam, mint aki átkerült egy másik életbe, amelyiknek semmilyen összeköttetése nincs az előzővel. Egyáltalán nincs is, csak álmomban jönnek elő képek abból a régiből. Mondom, legtöbbször ezt álmodom, ezt az utolsó estét, amikor fegyverrel törnek ránk a saját konyhánkban. Nem is a hosszú menekülésemet álmodom végig újra meg újra, hanem ahogyan a szemem láttára mindenki meghalt ott a konyhánkban. Még azt is, amit akkor nem láthattam, nem követhettem minden apró mozzanatában végig. Nem volt időm átérezni, milyen az, ahogyan apám, a büszke férfi összecuklik, mint egy bábu, vagy nem láttam anyám tekintetében azt a rémületet, hogy mi lesz most velünk nélküle. Ezért kell mindig újraálmodnom.

De az álom jóságos is. Nem kell egyszerre végignéznem, hanem részleteiben mutat meg mindent, talán hogy pontosan elmesélhessem majd, úgy, ahogyan történt. Mintha utána az igazságszolgáltatónak kellene róluk személyleírást adnom, még a támadók arcát is olyan tüzetesen szemügyre vehetem.

Igen, őket is látom, pedig a valóságban idom sem lehetett volna rá, hogy megfigyeljem őket. Ott, abban a pillanatban összemosódott előttem a három fegyveres férfi alakja, csak a ránk szegeződő géppisztolyokat láttam, az álomban mégis mindig tökéletesen tisztán kirajzolódik előttem az arcuk. Érthetetlen nyelven beszélnek, nem bosnyákul, hanem törökül vagy arabul talán, már csak azokból a jellegzetes torokhangokból gondolom, mert hallok is őket, és lassítva látom, ahogy mozog a szájuk. Előtt van minden ráncuk, ráncaikban a serkenő szőr, egész közelről, mint amikor annyira ráközelít a kamera a főszereplőre, hogy a néző minden pórusát látja, és szinte az arcában érzi a leheletét, ahogy közeledik felé. Hallok ziháló lélegzésüket, miközben szünetet tartanak a között a három-négy, elnyújtott mondat között, amit ismételtetnek, és amiből én a *Gyauri*, *Gyaurin* kívül egy árva szót sem értek.

Minden éjjel álmodok, azóta is, itt a kórházban is, amióta jobban vagyok. Nem tudom, meddig tart még ez az örület. Ott-hon is, itt is. Arra ébredek, hogy kiabálok álmomban, ne bántsatok, keresztény vagyok, én tanulni szeretnék, orvos akarok lenni, még be kell fejeznem az egyetemet!

Tiszta forrásnál

Szellemi otthonteremtés

„Jövők záloga a közösségért élő, a cselekvés lehetőségét bármely helyzetben megtalálni képes ember.”

(Dávid Gyula)

A Dávid Gyula által megálmodott és megvalósított kolozsvári Polis Könyvkiadó adta kezünkbe, az előbbi – *Hazatérő szavak* (Püski, 1993) – újragondolásként tételvezető című újabb kötetet. A róla írott méltatásunk fölé joggal idézhetjük az ő szavait, amely ez újabb kötet vezérfonalaként is értelmezhető. A szándék és a megvalósulás hogyanja/mikéntje lényegére utal, juttatja eszünkbe Ady Endre szép sorát: az Értől az Óceánig járja be a szellem égboltjának végtelenjét, minde-nik csillagképből kiszűrve azt, ami az írás megszállottjának vezérfonalaként érhető tetten Cseke Péter írásaiban.

A székelyföldi Recsenyédén született Cseke Péter meleg hangon szól az indulásról/indítatásról, a szülők által a Homoródmunte valamely helysége iskolájának magyar nyelv- és irodalom katedrájára álmódott fiúról, akit a népmesékből ismert szavakkal bocsátottak útjára: „eredj, fiam, próbálj te is szerencsét!” Érthető csatlódottságuk, amikor álmuk szívárványfőnye kihuny: ő nem a katedrát választja; újságíró lesz. „Ej, fiam, nálunk a *tanár* jobban hangzik...” – szól a rezignált szülői mondat. (E sorok írójának is hasonló sorsot álmodtak szülei. A Cseke Péteréhez hasonló váltás az előbbinél is lehangozóbb visszhangot váltott ki: „rikkancs letél, fiam?”) Valami összeomlott bennük. Nem sejtették, hogy fiuk a nehezebb utat, a nehezebb hivatást választotta: kilépett egy tágabb térbe: a család, a tájha-za helyi gondjaiból – amit sosem feledett el, aminek mindenkor hangot adott – az erdélyi magyarság sorskérdései föl vállálását, kimondásához, a válaszok konok kereséséhez.

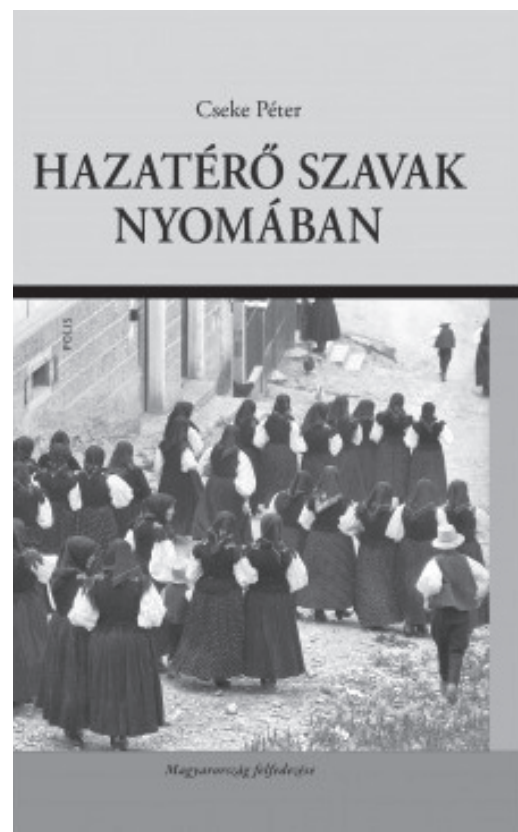
Ezen az úton jár a mostani kötet szerzője is, amikor a negyven-ötven évvel ezelőtt írott „hazatérő szavak” nyomába ered. Ami a maguk korában aktuális volt, ma történelmi mozzanatok sorozatává vált, rövid utóiratokkal ellátva értelmezik az annak idején megfogalmazott sorokat. A pályakorrekció – a tanítás helyett az újságírás – adta meg a lehetőséget annak, hogy „nyakig belemerüljön az országjárásba”. Mindvégig ott lebegett előtte a kérdés: tolla erejével mozdított-e valamit azoknak a sorsán, akik közül elindult, azokon, akikhez ellátogatott, akiket megszólaltatott? Tette ezt a diktatúra cenzúrájának „lehet – nem lehet” szikláit közt vergődve, a Reményik Sándor által kijelölt „ahogy lehet” szűk ösvényén haladva. Így lett a homoródmonti szellemi építkezés, a Homoródmunte Művészetért Alapítvány kezdeményezője, „az értékeinket óvni és gyarapítani” törekvés ösztönzője, követendő példaképként állítva azt más helységek, régiók elé. Így lett az országos hírvagyzerindí képtár lét-

rehozásának katalizátora. Az annak nyomán létrehozott Olosz Lajos irodalmi kör révén bővült tovább az önszerveződő művelődés kisugárzása. Hisz tudva tudták: „a farkaslaki tonnás hegyi beszéd, a varjúvári kiáltó szó, magyarózdai torony és megannyi társa mellé, íme, beállt az örökös szellemi szolgálattevők sorába a kisje-női csonka fenyő is”. Cseke Péter is! Az újságíró hívó szava visszhangra talált azon helyiekben, akik készek voltak cselekedni a közösség javára, hasznára, szellemi épülésére. Ez nemcsak közösségekre érvényes megállapítás, következtetés. Szép példázata ennek a Hargita magasán élt Csoma Pista bácsi életvitele, a benne rejlő képesség és tehetség szülte műalkotások sokasága. Gondolkodásának, emberségének aforizmaértékű erkölcsi foglalat: „egyedül élek – de nem magamnak”, továbbá azon szavai, miszerint „nem az az érdekes, hogy meddig él az ember; sokkal inkább az, hogy miként; hogy amíg él, milyen életelvet követ...”

Cseke Péter számtalan írása jelezte, bizonyította, hogy mily sokat jelentett neki a szülői házból, a szülőfaluból, az őt útra bocsátó tájhazából hozott élmény és sosem gyengülő impulzus; a felelősség, ami az írott szóban testet ölt. „Tudhattam: minden sorom megmérettetik.” Kiváló újságírói kvalitás, sok-sok baráti ösztönzés vezérelte útján. Ezek során nyert újabb és újabb bizonyítást arról, hogy jó úton jár. Szeme előtt mindenkor ott lebegtek Kányádi Sándor édesapjának, Miklós bácsinak intó szavai: „kár annak a papír, aki nem tudja megművelni”.

Ráduly János kibédi tanár néprajzi/népköltészeti kutató- és gyűjtőmunkája szemléletes példája annak, hogy a vidéki katedra maga is értékes teret nyújt annak, aki évtizedeit a helyi hagyományok, értékek megmentésére szenteli. Aki egyszerre lehet magvető és arató – egy közösség tudati, szellemi világának építője, magasabb műveltséghez segítője, valamint az általuk megőrzött népköltészeti értékek begyűjtője, megmentője. Lett példázata annak, hogy a kicsi székely falu tanítója miként tud európai szintű tudományos munkát végezni. A Ráduly János életútját és munkásságát méltató riport írójának harminc év múltán megfogalmazott következtetése az egész tanártársadalomra érvényes, időtlen érvényű konzekvenciával zárul: „az első generációs értelmiségi, egy igaz székely self-made man küzdelmes sorsa, akinek legértékesebb kincse a megszerzett tudás, amely-lyel okosan sáfarkodik, talentomait nem herdálja el”.

Ugyanígy nem herdálták el a Cseke Péter által riportútjain fölkeresett, Erdélyből Moldovába helyezett orvosok, gyógyszerészek, agrárszakemberek sem, általános elismerést aratva a felettések és a lakosság soraiban. Érvényes megállapítás ez a riportterrel egyivású kutatóhármásra: Wilhelm Sándorra, Imre Istvánra

és Rab Jánosra is. Nagyreményű kutatóként indultak pályájukon, ám a korabeli körülmények behatárolták, mondhatni meggátolták a közösségi kibontakozást. Szétszóródtak, ki-ki a maga helyén alkotott maradandót. Mindhármukra érvényesek Wilhelm Sándor szavai: „Nem válthatam meg, és nem is fogom megváltani a világot, de egy azért biztos: amit megtettem, és amit a jövőben is meg kell tennem, azt más nem végezte volna el helyettem, és akkor ezzel is szegényebb lenne a világ.” Igazi értelmiségi ars poetica!

Az előbbiekből is kitűnik, hogy Erdélyben századokkal ezelőtt felismerték: a tovább lépés, a haladás igazi hajtóereje az iskolák fölöttébb hasznos szolgálata, továbbá az együttgondolkodás, az önszerveződés. Ez a törekvés hozta létre az Erdélyi Gazdasági Egyesületet (1844) s jogutódját: a Romániai Magyar Gazdasági Egyesületet (1939). Ezt szolgálta szakcikkeivel 1949-től a *Falvak Népe*. Ezt tették kiemelkedő tudósaink, tanáraink s tanítványaik Erdély-szerte. Cseke Péter e kötetében a múlt század jeles agrárszakemberei életútját és munkásságát idézi példaként: a Nagy Miklósét, a Veress Istvánét, a Nagy Endrét, a Mezei Sándorét, a Csávossy Györgyét... A „csombordi aranycsapat” tagjai diákjaikban a kiváló szaktudás mellett a szülőföld és a nép szeretetét is tudatosították bennük, őket a munka tisztelőre, fegyelemre, önállóságra, küzdőképességre nevelték, annak felismerésére, hogy „a minőséget a természet ajándékából mindig az emberi igénynek kell megteremtenie”. A kötetben bemutatott Varga István a Szilágyságban, Sike Zoltán Szinerváralján tett bizonyítást arról, hogy az elvetett mag jó talajba hullott.

A kötet harmadik korpusza a közelmúlt társadalmi, politikai eseményeit idézi elénk – közösségi és személyes vonatkozású visszatekintéssel. Azt az időt, amely az

1989-es korfordulóhoz kötődik – visszamenőleg s utóhatásaiban egyaránt. Ismeretes, mily nagy várakozás, mennyi remény és hit köthető hozzá... és mennyi csalódás. Az események felidézésének leghatásosabb formáját/lehetőségét az oral history kínálta a krónikás számára. E segítségével idézi elénk az erdélyi magyar rádiózás és televíziózás újjászületését, tematikai átstrukturálását, a marosvásárhelyi fekete március borzalmait, a román nacionalizmus újbóli fellángolását és következményeit... közte az erdélyi magyarság exodusának felfokozódását. „A decemberi közös véráldozattal megpecsételt román–magyar összefogásra, őszinte szívvel kinyújtott kezünkre dorongos választ kaptunk” (Kincses Előd). „Az egyházsorvasztó évtizedek kártételeit” mindmáig nem lehetett jóvátenni; sok-sok restitúciós kérdés maradt mai napig pozitív válasz nélkül.

A múlt megoldatlan/feltáratlan kérdései évek, évtizedek múltán is súlyos tehertételként élnek tovább. Ilyen az 1977-es Zsil-völgyi bányászsztrájk, az 1987-es brassói munkásfelkelés elfojtása és annak emlékezete, a 2003-as bukaresti „bányászjárások” tisztázatlan körülményei és kihatásai. Súlyos tehertételei a román társadalomnak.

Ifjúság II.

A kötet címe – *Hazatérő szavak nyomában* – nem csak arra utal, hogy mintegy önmagát ellenőrizve, visszatér a több évtizedes pályáiv fontos állomásaihoz, témaköreikhez. Valójában megújult konfesszió mindarról, amit újságíróként, a közügyekben elmélyülő, azt szolgáló értelmiségiként, szerkesztőként, tanárként tett. Ez az újabb kötet lényegében újra elénk idézi az 1993-ban megjelent írásait, a bennük foglalt gondolatokat, hitet tesz az erdélyi magyar újságírás, az erdélyi magyar értelmiségi szolgálatának legfőbb célja, hivatása előtt: föl vállalni nemzet-részünk létkérdéseit, konokul keresve a megoldások lehetőségeit. Fájdalmas tény, hogy azok ma is épp oly időszerűek, mint közel három évtizeddel ezelőtt.

Cseke Péter: *Hazatérő szavak nyomában. Szociográfiai riportok.* Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2021.

FEHÉR IMOLA – SIMONFY JÓZSEF

Kétlelkes négykezesek

kék üresség

vagyok vagy csak már voltam
elhalok akár a visszhang
az utózenge belesimul a múltba
echózik a bordáim között
látom a mag is a földbe vágyik
ledobja magáról húsos ruháit
éhes fogait a talajba marja
kikel magából fel a magasba
látja zúzódásokkal tele az ég
csupa kék üresség

talált magány

olyan ez a pillanat mint
amikor elveszítünk valamit
mellbe vág a felismerés
ami volt most nincs
vagy már nem emlékszünk
mi az amit keresünk
el se vett el se hagytuk
miénk se volt talán
akkoriban nem voltam
szívesen senkivel
veled lennék most igazán
de kiestél a zsebem lyukján
egy óvatlan percben
ez a leghosszabb éjszakám
a nap föl sem kel talán
nézem a holdat
krátereiben talált magány
kihajolok a földalatti szobám
napszínűre festett ablakán

levegőt

szívem úgy kalapál
mint lepkékkel teli zsák
kirázom hullnak a szárnyak
csápok kandikálnak
fű között hangya hímez
tücsök fejére húzza kalapját
bűvös combjait széttárta a nyár
hőség száll fel a titkok kapujából
tikkad a bogár pernyére száll
valaki búvárruhában járja az erdőt
reményputtonnyal a hátán
benne hordja a jövődőt
oxigénmaszkja a bárány

Afrika

gyermekévek

ez itt a gyerekoszobám
ahol járni tanult a gyermek
a régi játékok a sarokban
titkon életre kelnek
ágy alatt a sárkány
letépve mind a hét feje
a felnőttkor szörnye
szívtelenül végzett vele
a vakondbőr táskába
egy szarvasbogár csontváz
és egy aszott kökény nyereg
békésen teázik nézi
a homokórában az idő
hogyan pereg

szívsebész

möbius szalagba
tekerem szívem
ketté vágom akkor
sem lesz fele-fele
szív szutrát mantrázok
aortám mint sarokba
lökött sétabot pihen
tisztul lassan elmém
de már nem hallom szívem
dobban se csak ketyeg
mint karomon az óra
habfehér a tó vize
hattyúnyál néma zene
magamban szolmizálok
tavirózsa g mollban lebeg
elbújok a fa odvába
lesz belőlem remete
fa odvából kibújó
megújuló apró facsemete
möbius szalagba
tekerem szívemet
összeragasztom
akkor sem lesz egész

PRILION 420

141

– szerkeszti Horváth Benji

ANTAL NORBERT

inhalátor

az inhalátor ízét érzem.
nem használtam legalább tizenöt éve,
de pontosan emlékszem
édeskés-szabadító ízére.
amiután meghalunk,
a tudatunk ép annyira,
hogyan felfogja, hogy meghalunk —
ilyen lehet az íze a halálnak is:
levegő, amelyik beszorult egy skatulyába.
ilyen íze van az emlékednek;
ilyen világoskék, szinte türkiz,
amelyik megmarad akkor is,
ha már kinőttes az asztmádat.

türkiz

gyengének érzem magam.
a reszkető húsimban
ropogó ereken fekete vér folyik:
mint te; vagy nem is tudom már.
talán zöld voltál, akár a tavasz,
vagy égbék Kolozsvar felett,
tudod, az a türkiz, mint a pizzamám.
a kávézó folyton zakatol:
elfelejtettelek — akkor más volt,
ősz, kicsit feketébb, mint az aszfalt vize —,
most a meztelen lábad alatt fű nyílik
és virág, az a kék, türkiz, amelyik olyan,
mint a jégvirág a fehér télből az ablakomról.

az éjjelek is másak — narancssárgák,
mint a szomszéd ház cserepei,
amit a napsugarad, amit kizártam,
festett át. vagy akár a homok,
okker, ha már ebből az időzónából
kiűztem a napot.
új vagy, és ó, mint az óra
az öreg antikváriusnál — finom ezüst,
melynek ketyegése olyan, mint a lépted.

hagyd meg nekem a szphingiai kérdését;
legyél már ezután közönséges ember,
voltál Oidipusz eleget;
majd leszek én Thébán,
melyben a beköszöntő tavasz más lesz.
hagyd, hogy a völgyben,
a sziklasírok bejáratánál
éjjel csillagsokrok nőjenek.

áttetsző

(epilógus)

megszűnt a dialógusunk:
maradtam újból a monológommal.
vagy az is lehet, hogy mindvégig
két monológunk volt, és nem
egymáshoz, hanem a múltunkhoz
intéztük; vagy a jövőnkhez,
melyből ezáltal kiszorítottuk egymást.

nem vagyok már én sem fekete,
sem fehér, és a türkiz beszürkült.
te is színtelen lettél, áttetsző,
átnézek rajtad, nem maradt belőled semmi,
csak olvadó jég, belőlem pedig
cigarettafüstben elmosódó alak.
talán mégis létezhetünk egymás nélkül;
az Antarktisz már felolvadt,
helyette ott maradtak a hideg sziklasírok.

nosztalgikus melankólia vagy;
ezért hát
viszlát.
a színpadunk üres,
jön majd más komikus,
aki rólad mesél, de én maradok továbbra is
kép a pénztárcádban, vers, tétova sor.
és talán egyszer kiveszel majd.

Reggeli készülődés

ZONGOR ANDREA

Haláltánc

(második rész,
folytatás előző lapszámunkból)

Irreális részletekbe mentem szeretett asszonyunk szökését illetően. Vázoltam a botrányos ügy összes mozzanatát, sőt, odáig elmentem, kitalált csábítónknak egy egész személyiséget adtam. Egy középkorú férfi portréját festettem le, aki daliás, suhanc magatartásával könnyűszerrel elcsavarta házunk úrnőjének fejét. A beleéléstől könnyű csordult a szemembe, hanem apám kőszívét még ez az elbeszélés sem volt képes összeomlasztani.

Seperc beletörődött Édes Borbála elvesztésébe, hisz végül is az ő valódi neje (a cukrászda) nem ment sehová. Hosszú utazására hivatkozva a most már egyedül őáltala lakott hálószobájába tért. Az étkező felé vettem az utat, azalatt irányíthatatlanul vihorásztam saját találékonyágomon. Én, a lángész, sikeresen elvarrtam mindazon szálat, amely Édes asszony halálát a felszínre hozhatta. Ezek után természetesen új célt kell találnom az életben, viszont ez a tény nem zargatott annyira. Az étkezőbe belépve egyből leolvadt ajkaimról a vigyor.

A rózsza eltűnt a vázából. Abban a pillanatban még nem eszméltem rá, de később tagadhatatlanul bebizonyosodott: egyetlen egy részlet hiánya komplett tönkretette a művet, amin hónapok óta annyit dolgoztam. Furcsának véltem persze, ám ilyenkor megannyi lehetséges megoldás felszínre jön az ember elméjéből, csak hogy gyanúját enyhítsék. Ezután egyik történet követte a másikat, bizonyítván, nem tettem mást, mint naivan hitegettem magam.

Kopogás, megreccsen a lépcső, nyílik az ajtó, meglepett kiáltás, majd csend telepedett a lakásra. Gépiesen a bejáratához indultam, remegve a tudatlanság fojtogató ereje alatt. Képes vagy bármivel szembe szállni, ameddig tisztában vagy azzal, ki vagy mi az ellenfeled. Ezért borzalmas az ismeretlen. Mit rejt, az számodra titok, nem készülhetsz fel ellene. Sodrós az árral, ha el is merülsz, addig kapálódzol, mígnem újra felszínre kerül, de nincs megváltás egy pillanatnyi győzelemben. A végén teljesen a sorsra bízod magad.

Én is azt tettem, mialatt az előszobába cammogtam. Tekintetem először az apáméval kereszteződött. Rég láttam annyi érzelmet az arcán: döbbenet, pánik, csalódottság. Nem is ő ragadta meg az érdeklődésemet, hanem a bejáratban ácsorgó alak. Egy ötvenes éveit taposó, jókora természetű hölgy. Édes Borbála. Szerintem nem kell kifejtennem, milyen érzések tömkelege zúdult rám hirtelen. A szorult helyzetbe került csibész vak reményével hitegettem magam. *Ez nem ő, ez nem lehet ő! Megöltém, halott!*

Aztán a rémület lett úrrá rajtam. Valóban Édes asszony tért vissza a sírból! Azt a lila ruhát viselte, amelyben a gyilkos-

ság napján páváskodott, mindössze most egy rút hasadást lehetett felfedezni a hátán. Sőt, figyelmemet nem kerülte el a kézfeje. Azon már beforradt sebek virítottak: sebek, melyeket rózsatövis okozhatott. Ezeket leszámítva nem változott semmit. Orcái éppoly pirospozsgások, éppoly életeliek, akárcsak azelőtt.

Arra vártam, mikor fog a szája kinyílni, hogy az az egy szó kitörjön belőle, melylyel engem a hóhér padjára küld: gyilkos. Legnagyobb csodálkozásomra ez elmaradt. Az igazság felfedése helyett, kislányokat megszégyenítő módon pityeregni kezdett. Apám hozzá nem illő gyengédséggel kísért be, én azalatt kerekelt oldottam, nem bírva egy percnél is tovább maradni az áldozatom társaságában.

A paranoia első jeleitől gyötörve abban a hitben ringattam magam, miszerint a holt asszony efféle felbukkanása nem több érzéki csalódásnál, pusztán látomásnál. Ugyanis más lehetőség nem létezett, annak a szokatlan vasárnapnak az emléke kristálytisztán élt az elmémbe. Legalábbis magát a tettet leszámítva... De kétségkívül láttam a holttestét, sőt, a kézfejem díszelő hegek a hulla elrejtésére szolgáltak bizonyítékként. A hegek, amelyek valamilyen megmagyarázhatatlan oknál fogva ugyanúgy Édes asszony puha kezeit is csúfították.

Ahogy azonban személyes börtönöm fogságában vesztegeltem, racionalitásom sorra lerombolta bizakodásom pilléreit. Bűnömért megszületett az ítélet, áldozatom, egyben hóhérom pedig végre fogja hajtani. Tündéri ajkainak elegendő a vádat kiszólniuk, utána nem lesz menekvés. Az elmúlt napokban tanúsított balga viselkedésem felért egy vallomással, hazugságom hálójáról, mely akkor engem fogott prédájaként, nem is beszélve. A nap aludni tért, a hold az égboltra szaladt, én pedig a sarokban meghúzva magam, rettegtem a holnaptól, bűnöshöz méltóan, ki nem tudja, melyik napja lesz az utolsó.

Halálfélelmemet megint az ismeretlen iránt táplált félelem vette át. Jobb dolgom nem lévén, a tükörben élő fiatalembert bámultam, annak arcán a belső terror okozta tünetek éktelenkedtek. Kimerült szemei könnyörögve kértek, szabaduljak meg a vállaimat nyomó tehertől, törjek ki a tudatlanság fogságából. A vérpad kint hozó képe most megváltással kecsegtetett. Részben megkönnyültem rajta. Éjszákánként kisurrantam, mialatt a ház másik két lakója aludni tért, hogy legalább a fizikai szenvedésemet enyhítssem. Egy bizonyos szintig elviselhetőbbé tette a lelket.

Azért börtönöm biztonságát nyújtó falait elhagyni nem bizonyult egyszerűnek, főképp, mert onnan kilépve elem tárulkozott a valóság, én pedig kénytelen voltam elviselni. Hiányom ellenére az élet haladt tovább a megszokott kerékvágásban. Az üzlet újonnan beindult, Édes asszony folytatta rutinját, melyet távolléte alatt én teljesítettem, kollektívájának vadonatúj példányai ezt bizonyították.

Büntetésem igazi lényege ebben rejlett. Nem lelhettem vigaszt, jövőmről senki nem adhatott konkrét választ. A számomra meghozott ítélet arra kárhoztatott, hogy folytassam az élet útját, miközben

cselekedetem Damoklész kardjaként lóg a fejem felett. Sajátnak hitt otthonom vált siralomházammá, ahol napjaim a penitencia jegyeiben teltek.

A gyilkosok nem részesülhetnek szimpátiában, feleslegesen nyújtod a kezdet segítségére várva, mikor az vérben van áztatva. Én sem fordítottam megkínzott arcomat senki felé a részvét reményében. Terméketlen vezeklésem fázisaiban átmentem a kétségbeesés összes stádiumán. Magamra öltöttem a fékezhetetlen vadállat, az Istentől megbocsájtást remélő hívó, a csalódott ateista, sőt a tétovázó öngyilkos maszkját is. Mindegyiket egyformán levettem, míg el nem fogadtam valódi arculatomat: az apatikus lényét, aki az időt számolva vegetál a végzet felé vezető ösvényen.

Nemsokára az álmatlanság is úgy csimpaszkodott belém, mint beteg ember testébe a lepra. Hosszú éjszakákat töltöttem a falról lepergő meszet kaparva. Aznap éjjel sem alakult másképp. Az óra kismutatója a tizenkettes felé közeledett, én a kialvatlanságomból származó frusztrációnak engedve abbahagytam a monoton időtöltést és kikeltem az ágyból.

Friss levegőre szomjazva, erőszakkal kitártam az erkélyre vezető ajtókat. Azok üveglapjai kellemetlen hangot hallatva adták tudomra nemtetszésüket viselkedéssel kapcsolatban. Figyelmen kívül hagytam panaszaikat, a korlátra támaszkodva bámultam az alattam elterülő utcát.

Szemeim már-már megszokták az eléjük táruló sötétséget, amikor az utcát szegélyező lámpák fényei vörösben égve fellobbantak. Ezzel egyszerre feltámadt a szél is, áramlatai kíméletlenül tépázták hálóköntösömet. Visszavonultam volna, ha a következő, az előbbi kettőnél sokkalta bizarrabb fenomén magába nem szippantja tudatomat.

A könnyörtelen légáramlat szárnyán túlvilági sápadtságba öltözött alakok érkeztek. Férfiak és nők, ezt mindössze a ruházatukból vettem ki. Ábrázatuk minden evilági vonást hiányolt, csupasz koponyájukat semmiféle frizura nem keretezte. Legkirívóbb tulajdonságuk azonban a végtelen sikolyra húzódó szájuk volt. Hiába valóan füleltem, a süvítő szél elnyelte rémes jajveszékelésüket.

A szellőbe kapaszkodott virágszirmokhoz hasonlóan érték földet a kivilágított utcán. Hezitálás nélkül mindannyian párjaikhoz léptek. Egy pillanatra néma csend lett, aztán földöntúli muzsika kezdett kiszűrődni a környező házak pincéiből. Az utcalámpák fénye véres pallosként csüngött a táncosok felett, kiknek sikító ajkaik még elegáns táncuk közben sem tündek el.

Én pedig kővé dermedve néztem a performanszt, egyrészt a művészetet szerető ember csodálatával, másrészt annak a bolondnak az iszonyával, aki az élet és a halál határmezsgyéjére tévedt. Logikusan, mindezek alatt válaszok után kutattam. Mi más lehet e jelenség, mint lidércnyomás, tanakodtam. A szél továbbra is igyekezett lerepíteni az erkélyről, kegyetlen hidegét

>>>> folytatás a 12. oldalon

mégsem éreztem. Ugyanígy, a lábam alatt levő talaj is szertefoszlott, akképpen festett, a táncukat lejtő alakok felett lebegek.

Józan eszemre hallgatva felébredtem volna, szívemet mégis rabul ejtette a vér-fagyasztó szépségű előadás. Egészen addig, mígnem a muzsika el nem halt, vele együtt pedig az alakok úgyszintén megdermedtek léptükben. A süvítés elcsitult, bennem ez viszont nem is tudatosult. Minden idegessel a látomás következő mozzanatára vártam. Váratlanul tömérdek szikra nélküli tekintet szegeződött rám. Mindnyájan engem méregettek, egyetlen közönségüket. Ki tudja, miért ragadtam meg ennyire a figyelmüket, vagy ők éppenséggel mit láttak bennem? Én egyvalamit éreztem, ahogyan számtalan kísértet a lámpák ominózus fényében fűrödvé felém indul.

Mielőtt bármihez kezdhettem, körbevettek, akár a dögevők egy tetemet. Közelségükre megfagyott a levegő, zúzmara borította be az erkélyt, lábamat odaláncolva, ezáltal végképp megfosztva a menekülés esélyétől. Morbid kíváncsisággal vártam, mit tesznek velem. Egyelőre nem bántottak, lekötötte őket az öltözékem. A hálóingembe meg a köntösömbé fogódzkodtak, a leggondosabb szabót megszegyenítő pontossággal vizsgálták őket. Érzékeik hiánya ellenére megtapogatták, megszagolták, némelyikük nem létező fogait is az anyagba mélyítette.

Hirtelen a magány fojtogató béklyói nem mutatkoztak annyira elviselhetetlennek, mint megannyi erőszakos fantom karmai között vergődni. A sírbolt ridegségében pihenők árnyai irigykedve cibálták a köntöst. Egyéb kiutat nem találva, nem tehettem mást, teljesítettem vágyukat. Levettem magamról a köntöst és lehajítottam az erkélyről. Utána vetültek, addig én a hálószozámba rohantam. Becsaptam az ajtókat, elővigyázatosságból megmarkoltam a kilincseket, semmiféleképp nem kívántam, hogy bejussanak.

Nem tágitottam a pozícióból, amíg a hajnali egy órát jelző kongás hangja a füleimbe nem hatolt. Akkor óvatosan, résnyire kitártam az egyik ajtót. A szellemek éppen távozásra készültek. A négy sarkánál fogva a magasba emelték a frissen szerzett zsákmányt, legdrágább hálóköntösömet, azután ahány lidérc aznap éjjel megjelent, mind alája bújtak. Ekkor utoljára feltámadt a szél, magával ragadva őket. Követtem tekintetemmel a ruhadarabot, míg a holdfény teljesen el nem nyelte fehérségébe.

Távozásuk után leszállt a köd. A város nyugalomba takarózva aludt, nem is véve észre túlvilági testvéreink látogatását. Nem merészkedtem ki, az erkély küszöbéről bámészkodtam, igyekezvén eldönteni, a valóság egy repedésén keresztül valóban a másik világba nyertem-e betekintést vagy a magány okozta fájdalom enyhítésére kreálta agyam a groteszk műsort. Mindenesetre azzal vigasztaltam magam, az igazságtól függetlenül véget ért a lidércnyomás, mindössze egy hálóköntös árán megmenekültem.

Ariadné III.

Arra számítottam, magánzárkám békességét többé nem fogják zargatni. Elképzelésem se lehetett arról, a sors még mily meglepetéseket rejteget tarsolyában, az én kínzásomra. Kopogást hallottam, ezúttal a folyosóra vezető ajtó irányából. Nem mozdultam, viszont a túloldalon levő személy ugyanilyen makacsságot tanúsított. Apámra számítottam, akit túlvilági barátaim verhetek fel álmából, emiatt a szívem kihagyott egy ütemet, amikor Édes asszonnyal találtam szembe magam.

Egy, a kései időponthoz, az alkalomhoz meg pláne nem illő gyászruhában pompázott. Fényes szempárját sajnálkozva legeltette rajtam egy ébenfekete fátylon keresztül. A félhomályban is világosan kivehettem jellegzetes alakját. Máskor anynyit fecsegő szája némán remegett. Nem szóltam én sem. Karomat összekulcsolva várakoztam, bökje ki látogatása okát. Számos kérdés motoszkált bennem, legfőképp arra lettem volna kíváncsi, a finom lelkű asszony hogyan vélekedik munkájáról, elvégre egy valódi roncsot faragott belőlem pár hét leforgása alatt.

Nem jutalmazott meg angyali hangjával. Felém nyújtott valamit. Kesztyűs kezében egy rózsát tartott. Akár ezer közül is megismertem, az elveszett rózsza volt az, melyet visszatérése napján helyeztem a lila vázába. Elvettem tőle, utoljára egymásra néztünk, az elárult nő és gyilkosa. Azután távozott.

Mint ahogy a pusztulás járja át az ember szervezetét, miután méreggel bevont ajkakat csókol, akként járta át zsigereimet a forró indulat. A vérszomj csordultig töltötte elmémet, felelevenítette azt az érzelmet, ami hónapokkal azelőtt lobbant fel benne Édes asszony közelségére. Előtörték az emlékek. A lázas estéké, mikor a fáradhatatlan megszállott szenvedélyével életet

adtam az ötletnek, utána pedig jó szülőként tápláltam a beteljesülés pillanatáig. Leromboltam a magam köré épített kriptá falait. Édes asszony a hetedik napon feltámadt. Tehát újra meg kellett ölnöm.

Mindenekelőtt a nő halálát környező rejtély megfejtésére törekedtem. A rózsát a földre hajítottam, sebesen felöltöztem. Nem adtam sokat megjelenésemre, a hajamat meg se fésültem. Leosontam a lépcsőházba, ott az egyik szekrényből egy elektromos lámpát vettem magamhoz. Az elhagyatott irodaházak mögötti ligeten kezdődött minden, ott is fog befejeződni.

A lámpa halovány fénye által vezélve csörtettem keresztül a félhomályon. Néha-néha magam mögé néztem, de sem élők, sem holtak nem kísérttek utamon. A város szélére érve átkeltem a sikátoron, amely a kertbe vezetett. Oda belépve egyszerre fogott el a nosztalgia meg az iszonyat. A ligetet elárasztó, máskor oly nyugalmas csend most felettébb hajmeresztőnek hatott.

A nevezetes rózsabokor mellé térdeltem. A virágok kellemes illatába egy nem odailó aroma vegyült. A rothadás szaga. A tövisekkel nem foglalatoskodva húztam szét az ágakat. A hulla nem mozdult semerre. A biztonság kedvéért úgy döntöttem, alaposabban szemügyre veszem. Az elektromos lámpát feléje emeltem. Bomlásnak indult ábrázatán egy ismerős vonásra sem bukkantam, hanem a ruházata szilárd bizonyítékként szolgált az identitását illetően.

Felordítottam. Egy újonnan szabatott fekete bársony frakkot viselt, amely precízen kiemelte sudár alakját, valamint tökéletesen passzolt aranycsatos, karmazsinpiros nyakkendőjéhez. Mindezt az összhangot egy ezüst karóra koronázta meg, melyet még anno Bécsből rendelhetett...

LUCA ȘTEFAN OUATU

saga

nincs annál szebb
és annál borzasztóbb mint egyedül maradni
te –
és egy tölgyfaasztal amin tartasz
néhány képet rólad és a húgodról
fogjátok egymás kezét és ez akkor nem volt szegény

nincs szebb a húgomnál
én egyetlen hitem
IMG_1-536
szerettem fényképezni
mielőtt elmentem otthonról

vártam a mikulást
vidéken a csempekályhás szobában
még mindig nevetek anyán és apán akik filmeztek
és nem mozdultak 3 órán át
gyermek voltam
készen rá hogy kielőzzelek
és végül ezt tettem
amíg nem értettem már
miért beszélek múltidőben

nincs annál szebb
és annál borzasztóbb mint hazajönni

te –
és veled egy videókazetta

fejed a tehenet 5 évesen –
a szüleid nevetnek nem mozdulsz 3 órán át
mosolyogtok amikor a képernyőn feltűnik mama
aki épp meghalt
és olyanokat mondtok hogy micsoda háziasszony volt
hallgat

kicsi korom óta finom kezeim vannak
nincs borzasztóbb mint egy kazetta a gyermekkorból
ami nálunk tartósabb
anyagokból készült

niajah

úgy szeretem niajah-t ahogy az anyámat

oda jutottam hogy azt hittem ellenzi
a túlélési ösztönömet
már 5 éves koromban
amikor meg akarta mosni a fejemet
éreztem hogy megfulladok
sírtam
kiabáltam

az ő karjaiban – védelem
nem értettem mitől

úgy szeretem niajah-t ahogy az apámat

Cantata profana II.

készen rá hogy megtanítsa mi a férfiasság
kivágta a körmeimet a húsból
a sebességtől gyorsabban kiugrik a vér és nem lenne baj
ha a dombtetőn nem tűnne fel a kisbusz
ha nem sietne hiába rángatózik a kezem
apám csak a tenyerével tudott megsimogatni
a fejem tetején
boldogan hogy hazamegyünk

úgy szeretem niajah-t ahogy a húgomat
olyan szép és fiatal – a büszke
sakura van elzárva benne
megszid ha tévedek
meghallgat
soha nem mondtam el neki mennyire irigylem
azt ahogyan él

úgy szeretem niajah-t
ahogy saját magamat szeretem

tele figyelmet kérő bizonytalanságokkal
végül ninjutsut tanultam
a szerelem mint egy anime
órákat vesztegetsz amíg vársz hogy megjelenjen
órákat amíg várod a végét
én pedig
amíg egy újabb manga után sóvárgok
magamhoz szorítom karjaimmal a klónt
itt vagyok a mosdótáltól
megkarcolt ujjbegyeimmel
elrendezett vizes hajjal

úgy szeretem niajah-t ahogy nagymamámat

eltévedt szemekkel néz rám
elfelejti hogy hívnak és meghal amikor
eltűnik az összes klón

szeretem niajah-t
de ő nem érti amit mondok neki
megyek vissza Konohába

HORVÁTH BENJI fordításai

Antal Norbert 2002-ben született Zilahon. Tanulmányait 2021-ben végezte a Kolozsvári Református Kollégiumban. A *Helikon Amit nem lát a webkamera* címmel meghirdetett pályázatának különdíjasa.

Zongor Andrea 2002-ben született Székelyudvarhelyen. Idén fejezte be középiskolai tanulmányait a székelyudvarhelyi Tamási

Áron Gimnáziumban. A *Helikon Amit nem lát a webkamera* címmel meghirdetett pályázatának különdíjasa.

Luca Ștefan Ouatu 2000-ben született Negrești-ben, jelenleg Kolozsváron tanul. Első kötete *Cinematic* címmel jelent meg 2019-ben az OMG Publishing House kiadónál.

CODÁU ANNAMÁRIA

Gondolatok a szakadék mentén

A *növények hallgatása* a harmadik magyar válogatáskötet, amely Wisława Szymborska Nobel-díjas lengyel költő műveiből szemelget, a *Csodák vására* (Európa, 1988) és a *Kilátás porszemmel* (Jelenkor, 1997) után; mindhárom tartalmában vannak átfedések. Korábban Csajka Gábor Cyprian, Csordás Gábor, Fodor András, Gergely Ágnes, Kerényi Grácia, Szokolay Károly, Kovács István, Nagy László, Gömöri György és Reiman Judit tolmácsolásában ismerhettük meg ezt a lírát; ezúttal a letisztult, kiforrott fordításokat Csordás Gábornak és Kellermann Viktóriának köszönhetjük.

A kötet cím, bármennyire figyelemfelkeltő, elsöre kevésbé tűnik reprezentatívnak, én legalábbis egyféle ökoköltészetre számítottam a borító láttán. Annak a versnek az elgondolásai azonban, amely ezt a címet viseli, Szymborska lírájának fő jellegzetességei fele nyitnak, s így érthető a választás: a vers alanya a növényekkel próbálja párbeszédet folytatni, mint akikkel a világon „Utazásunk közös” – de a kommunikáció egyirányúsága nem frusztrációt szül benne, hanem a növények hallgatását és érdektelenségét az ember irányába, a világaik közötti átjárhatatlanságot elfogadja mint alapvető relációt. Az elfogadás pedig nem azt jelenti, hogy a versek lírai éneke ne lenne tele kérdésekkel: sőt, egyfolytában kérdez, elmélkedik arról, hogyan gondolható el más léptékben is a világ. Amelyben ott a halál, a hiány, a kettészakadás, a gyűlölet és a rettegés – és amelyben mégis lehetséges a folytonos rácsodálkozás és a szívósság is: „Csoda, ami majd kiszúrja a szemünket:/a mindenütt jelenvaló világ” (*Csodák vására*). Tömör, tárgyilagos, a létezés mikro- és makroszintjének kíméletlen, fájó, bosszantó szabályszerűségeivel mély belátással, fanyar humorral vagy épp ötletességgel szembenéző költészet.

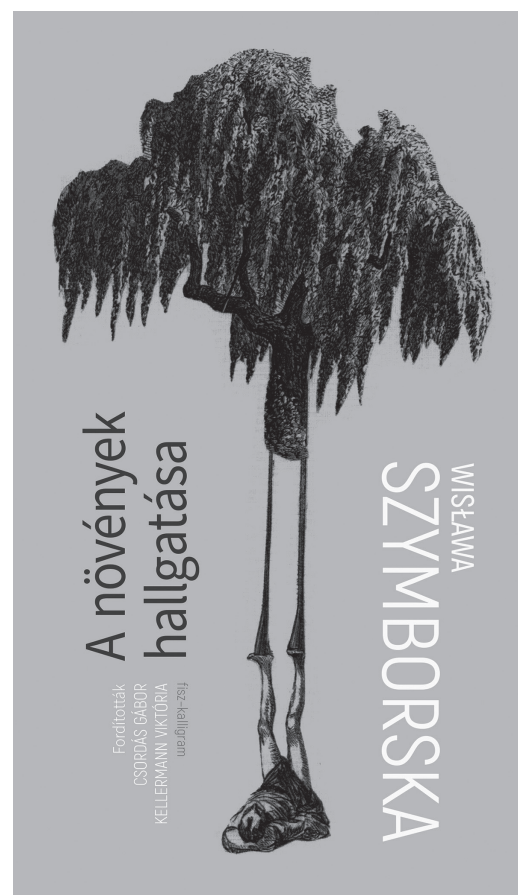
Ste||árium

A versbeszéd enyhén modorosán és ironikusan óvakodik a megrendülés közvetlen kifejezésétől, de korántsem takarja el a megrendülést: „A látvány mérsékelt iszonyt kelt.” Aki egy döglött ganajtúrót láttán gondolkodik el filozófiai távlatokban a halálról meg az ember viszonyáról az élő és élettelen létezőkkel, az nem lehet érzéketlen a „kis” szenvedések irányában: „Ez a döglött ganajtúró az úton/remekül fest és csillog itt a napon./Nem kell többet gondoljunk annál, amit látunk:/látószólag semmi fontos nem történt vele./Ami fontos, állítólag ránk tartozik./Az életben, amit csak mi élünk, csak a miénk a halál,/a halál, mely kényszerű elsőbbséget

élvez” (*Felülről nézve*). Az utolsó két sorban kifejeződő birtokviszony nem az ember felsőbbrendűségét állítja, hanem azt, hogy csupán az ember tagolja így a világot fogalmai által, aminek következménye, hogy minden más élőlény tapasztalata kívül esik. A vers épp e két léptéket – az emberét és a ganajtúrót – láttatja egyszerre az ironikus átfordítás segítségével. Az *Érkezés* is hasonló módon, szikár ironiával fejezi ki a szomorúságot: „Ezen a tavaszon megint korán jöttek a madarak./Örvendj, értelem, téved az ösztön is”, mert a madártetem „...a kő mellett hever,/amely a maga ősi, együgyű módján,/az életet elhibázott kísérletnek tekinti.”

A versek egy csoportjában a figyelem kiindulópontjai a hétköznapi, a jelentéktelennek tetsző dolgok. Feltárul a világban levés sűrűsége, hogy egy „röpke pillanatnak is burjánzó múltja van” (*Cím nélkül talán*). A vers belegondol egészen a legapróbb dimenziókba (*Kilátás porszemmel*, *Mikrokozmosz*). E ráközelítő figyelem számára mégsem láthatatlanok a történelem, az idő, az emlékezet folyamatai (*Századvég*), fontos a világról mint egészről való gondolkodás is (*Lehet, hogy mindez*), az alternatívákról szóló gondolat-kísérletek (*Változat*, *A hiány*): ezeket a távlatokat építik a részletek, mégsem simulva el bennük. Szymborskánál a részletek feledhetetlenek, önértéke van egy falevélnek, egy kavicsnak, a macskának. Nem idegen tőle a talányosság: a kötetindító ekphraszisz (*Bruegel két majma*) beszédhelyzetében a lírai én álmában az emberiség történetéből felel a láncra vert majmok előtt. Máskor a világtörténelmet átfogó pillantásra ad apropót egy gyermek születése (*Megkezdett történet*), vagy az az ötlet, hogy a Természet ismétli, reciklálja régi korok embereinek arcát, „abból halászgat, ami alámerült/a felejtés tükreiben” (*Forgalmas utcán támadó gondolataim*). A rombolás epizódjait rögzíti, gyakori téma a háború (*Vietnám, Vég és kezdet*), úgy ír 9/11-ről, hogy közben a hallgatás lesz a legalázatosabb gyász és döbbenet jele: „Csak két dolgot tehetek értük –/leírom ezt a zuhanást,/és nem teszek hozzá utolsó mondatot” (*Fénykép szeptember 11-éről*). A hiány egy antik torzó (*Görög szobor*), egy értelmiségi dolgozószobájának berendezése (*Az öngyilkos szobája*) leírásán, egy városi rom falán maradt tükör funkciótlanóságán (*Tükör*) vagy egy háziállat perspektíváján (*Macska az üres lakásban*) keresztül lüktet.

Szymborska lírája folyton figyelmeztet a felülnézet torzító hatására. Teszi ezt konkrét helyzetből kibontva, amikor a vers beszélője egy emeleti ablakból néz egy nőt meg egy férfit, de az észrevétel általános érvényre is szert tesz: „és aki fentről néz le,/annak a legkönnyebb tévednie” (*Perspektíva*). Elhangzik, hogy: „Szeretem a térképeket, mert hazudnak./Mert elzárják a durva igazságot előlem./Mert nagylelkűen, kegyes humorral/feltárnak az asztalon előttem/egy nem e világból való világot” (*Térkép*). Megint az ironia működik, hisz Szymborska legtöbbször abban érdekelt, ami a modellen, a nagy narratíván kívül esik. Ezért úgy figyel a világra, hogy közben más-más vonatkoztatási rendszerekből kíséri meg a működését elgondol-

ni. Azaz nemcsak belehelyezkedik E/1-ben egy másik lény vagy dolog perspektívájába (*Lót felesége*, *Egy kislány lerántja a terítőt*, *Macska az üres lakásban*, *Prospektus* – utóbbiban a nyugtató tabletta beszél), hanem egy olyan gondolat-kísérlettel játszik el, amely megengedi azt, hogy önmagaként lépjen be egy másik látószögbe, legyen az az angyaloké (*Vígjátékok*) vagy a mi világunkat másik világokkal összehasonlítani képes entitásé (*Itt*), mert a hang végig az övé. Így érzékelhető marad a háttér, a különbség is, nem a másikban való feloldódásról van szó. „Úgy alakult, hogy vagyok és nézem” – írja a *Cím nélkül talán*-ban, és úgy érezzük, Szymborska egyik szemével mikroszkópon, a másikkal távcsövön keresztül lát mindent.

Bármennyire kegyetlennek tűnik szenvedéseink közepette, a világnak sokféle történései és ciklusai arról tanúskodnak, hogy „az élet folyik tovább” (*A valóság-hoz hűen*). A gyászoló lírai én rezignánsan állítja, hogy „Nem haragszom a tavaszra,/hogy újra beköszöntött” (*Búcsú a látványtól*), és az élet körforgásának a felejtéssel együtt járó iszonyatát is szigorúan kimondja: „Akik tudták,/miről volt szó,/át kell adják a helyet azoknak,/akik keveset tudnak./És a kevésnél kevesebbet./És végül semmit” (*Vég és kezdet*). Abban, ahogyan Szymborska ír, nem érzünk közhelyességet, naivitást, olcsó vigaszt. Egyszerűnek tűnő szövegépítési módszere, könnyed eleganciája nem rejti el, hogy – mint az *Autotómia* zárlatában áll – „A szakadék nem vág ketté./A szakadék körülvesz minket.”

Wisława Szymborska: A növények hallgatása. Fordította Csordás Gábor és Kellermann Viktória. Horizontok sorozat, FISZ–Kalligram, Budapest, 2021.

JENEI GYULA

Légszomj 4.

(Jegyzetversek járvány idején)

vannak, akik félnek, hogy megbetegszenek az oltástól. kevés a tapasztalat, a statisztikai mérőszám – tartanak az esetleges nem kívánt mellékhatásoktól. ezért várnak. kívárnak. egy idős, beteges férfi a szomszéd utcából (alig vonszolja magát) azt mondja, neki nem kell vakcina, ő alkohollal erősíti az immunrendszerét. eddig is sokat ivott, de mostanában az egészsége megóvása érdekében a sörről áttért a töményre. úgy tudja, az megöli a vírust.

egy rokon a nyájimmunitásban bíz, pontosabban nem akarja elkapkodni, s inkább megvárna, mi történik azokkal, akik beoltatják magukat. harmincöt évvel ezelőtt: belváros, koraősz, ebédelni indulunk néhányan, s ahogy lenni szokott, olyan kollégáról beszélgetünk, aki nincs jelen. jó gyerek az, jó gyerek, mondja valaki, mire másikkunk hozzáteszi: azért, ha fronton lennénk, bevetésen, hát az nagyon zavar, ha az a jó gyerek véletlenül mögöttem jönne kibiztosított fegyverrel.

még tavaly láttam valami felvételt, amin – talán egy afrikai országban – egyenruhás katona verte a járókelőket, mert nem használtak maszkot. most

egy másik videón cirillbetűs környezetben rendőr áll a mozgólépcsőnél, s akin nincs maszk, arra gumibottal rásuhint. vállra üt, vagy felkarra. esetleg a hátra. akik elmennek mellette, többnyire fiatalok, igyekeznek elhajolni az ütések elől. szinte senki nem visel maszkot, de amikor észlelik a helyzetet, néhányan előkapják valahonnan: zsebből, táskából, s gyorsan az arcukra igazítják. őket nem üti meg a rendőr. s nem üt meg egy hatvan körüli férfit sem, pedig neki nincs maszkja, és igencsak behúzza a nyakát, s a karját is védekezően emeli. micsoda barbár humanizmus, de legalább hatékony! importálhatnánk ezt a módszert, gondolom, hisz nálunk is törvény írja elő a maszkhasználatot köztereken, mégis mennyien megszegik a szabályt. de vajon gondolhatok-e ilyet? pontosabban leírhatom-e, hogy bennem is zsigeri indulat feszül azokkal szemben, akik nem tartják be a törvényt, s az orvosi szakma jelen járványtani ismeretei és ajánlása ellenére, pusztán kényelemből nem használnak maszkot metrón, boltban, utcán? leírhatom-e azt, amit sokan gondolunk, hogy mégiscsak elvárható a nagyobb fegyelem, s hogy a törvényt be kellene tartatni valahogyan? de hogyan? gumibottal? a demokráciáról szóló közhelyeink, hiedelmeink nem egyeztethetők össze azokkal a képsorokkal, amelyeken egyenruhások kényszerítik ki a maszkhasználatot, a szabálykövetést. és azzal sem, hogy valakinek egyáltalán megforduljon a fejében az ilyesmi. így viszont, hogy leírtam ezt, nem gerjesztek-e néhányakban felháborodást, dühöt, amit csak úgy tudnak levezetni, hogy legalább képzeletben jól összevernek engem? gumibottal, félholtra. nem tudom, éreznék-e a kognitív disszonanciát? azért önvédelemből ideírom: a szerző nem azonos a lírai alánnyal.

MÁRTON ÁGNES

Máshogy képzeltem a világvégét

Ez a világvég nem körbepaci-lövöldözéssel indult, halkan emelkedett a víz. Nyikhaj erecskénk ritkán lódul patakká, nem kell máskor gát. Éj Betti hálóingben mentette a lányát, kiségyat a Facebookon kért. Gógicsélt ő is, de hamar magára unt. Kapott egy e-mailt, scam volt, Life Is a Beach.

„Tompá zúgás feszít, összeér a kint és a bent. Én is bugyborékolok és omlok, beborít a sár. Jöhet akár békaeső, nem ugrok el, nem kérdezek, nem hárítok, csak költözöm és újra vétek. Milyen hosszú egy perc. Aztán még egy. Még egy. Csöpög a csap, új hely. Belakjuk azt is, még egy. A kölcsönkombinék belebűdösödnek a mosógépbe.”

Mit éreznék, ha éreznék

Dögszagú a tükörtojás, a muskátli, Zsuzsi haja. Büdös a tenger is, de oda most nem megyünk.

Lerúgom a paplant, nem bírom a bűzt. Ha közel jössz, csíplek, marlak.

Szaglástreningre járok. Napi kétszer.

Egy hét múlva égett bundás kenyér a bazsalikom.

Két hónap múlva lócitrom a véres hurka.

Nem kell már a ház, csak a háztartási keksz.

Álmomban kutyahős vagyok, drogszállítmányt szimatolok, megpaskolják a fülem tövét, jól van.

Szabadidőmben húst marcangolok, a fejemnél nagyobb cupákat, morgok is, el ne vegyék a kincsem.

Hárman a tengeren

Képnapló

„És eközben a vonal folyamatosan mész. Persze, csak olyannak, aki őt »olvasni képes«, aki érti poétikusan tömör, vagy bőbeszédűséggel hömpölygő kalligráfiáját. Lejegyzett önvallomás ez: a világról – a világnak” (306) – írja Árkossy István legújabb kötete címadó esszéjében. Ez a gondolat az egész műnek az összefoglalása is lehetne, mely tulajdonképpen önvallomás a művészetről a világnak. Az elsősorban grafikusként és festőként ismert, kolozsvári születésű szerző két évtizeden át az *Utunk* irodalmi-művészeti hetilap grafikai szerkesztője volt, irodalmi alkotásokat illusztrált, könyveket tervezett, számos önálló és csoportos kiállításon vett részt grafikaival és festményeivel is, szakmai társaságok elismert tagja. A művészi alkotómunka mellett figyelmet fordít a művészet kívülről való szemlélésére is, s a személyes élményeivel átszőtt elméleti fejtegetéseinek, elemzéseinek egy reprezentatív gyűjteménye ez a kötet.

A *Lélegző vonal – Művészeti írások* a Magyar Napló kiadásában, 2021-ben jelent meg, Budapesten, a *Ráduszkönyvek* sorozat tizenkettedik darabjaként. A sorozat arculatát maga Árkossy István tervezte, akinek magabiztos kompozíciós érzéke mutatkozik meg az egyetemes elrendezésű, de különböző színű borítókön, az elegáns laptükrön, tipográfiai elemek megválogatásában is. Íróként megmutatkozva a sorozatban Lászlóffy Aladár, Lászlóffy Csaba, Cseke Péter, Babosi László, Gion Nándor, Páskándi Géza, Beke Mihály András, Vári Fábian László, Kenéz Ferenc és Kovács István mellé sorakozott ő is.

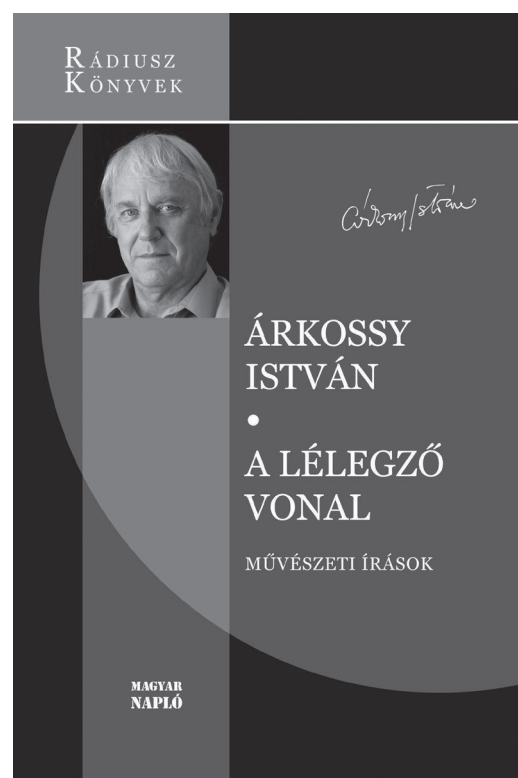
A könyvben szereplő írások zöme az elmúlt négy évben született, de találunk a válogatásban ennél korábbiakat is. A nyolc nagy fejezetbe rendezett szövegek az erdélyi művészet nagyívű kérdéseit feszegetve, a (művész)barátok elemzése és a „nagy elődök” előtti főhajtás után jutnak el az ötletszerű, változatos témájú elmélkedésekig, végül pedig a saját művészi énjének megvilágításáig. A könyvtervező művész nem hazudtolja meg önmagát, hiszen az egyes részeket egy-egy könnyed, csupán néhány vonallal megrajzolt, tömör illusztratív grafika vezeti be.

A *Körkép* című fejezetben általános jelenségek kidomborítására tesz kísérletet Árkossy: Trianon hatását vizsgálja a magyar művészetre, majd a Magyar Nemzeti Galéria mérföldkönek számító kiállítása kapcsán (*Sors és jelkép. Erdélyi magyar képzőművészet 1920–1990*. 2015. 04. 24–08. 23. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest) az erdélyi művészet egyes vonásait rajzolja meg, illetve kiegészíti a felvillantott életműveket saját, „színpalak mögül” hozott tapasztalataival, történeteivel, személyes kapcsolódásaival. Pálcát tör a mai művészet fölött,

s végül a rajz és az írás, az illusztráció és az illusztrált szöveg viszonyrendszerét veszi górcső alá. A *Kiállítótér* három kiállításon kalauzolja végig az olvasót, így Árkossy prizmáján keresztül járhatjuk be Jovián György, Vetró András és Nagy Niké tárlatait. A precíz mű- és életműelemzések a következő, *Alkotótér* egységben is folytatódnak. A könyv egyik legértékesebb része ez a fejezet, mert a bemutatott művészekkel való személyes kapcsolat, közös múlt, egymást metsző életút új adalékokkal gazdagíthatja, akár új perspektívákba is helyezheti az alkotókat. Miközben Cseh Gusztávról, Deák Ferencről, Paulovics Lászlóról, Tóth Lászlóról, Bardócz Lajosról, Szalai Józsefről, Páskándi Gézáról, Banner Zoltánról, Kenéz Ferencről, Oláh Jánosról és másokról olvasunk, ki-rajzolódik az a gazdag kulturális közeg, amelyből Árkossy művészete is táplálkozott.

A *Képek az időből* szakít a jelennel, s néhány esszé erejéig a középkor és a reneszánsz kimagasló alkotóira irányítja a figyelmet. A kiindulási pont ebben az esetben is lehet egy kiállítás, egy felsejlő gondolat, egy gesztus, ami elindítja a művészi lényeg kifejtésének szándékát. Kivétel ebből a szempontból a *Szerzői vallomás egy képsorozatról*, amely Árkossy reneszánsz és barokk festőművészeket bemutató és újraértelmező ciklusáról szól. A fejezet utolsó írásában (*Mozgóképek*) a festmények valósággal megszólalnak, Árkossy pedig megmutatja szépprózai képességeit is. A finom humorral fűszerezett novella az egyes művészeket tömören jellemző, szórakoztató olvasmány. A *Téka* címmel ellátott részben könyvismertetőkkal találkozhatunk. A művészet és az irodalom együtt létezésének példája ez a rész is. A szerző művészeti és művészettörténeti írásokat, kastélyépítészetéről és a Házsongárdról szóló munkákat, művészalbumot, regényt, novellákat méltat. A legterjedelmesebb egység a *Jegyzetek*, mely rövidebb lélegzetvételű, szabadabb esszékből, karcolatokból, anekdotákból áll. Ideálisak egy délutáni kávé vagy este elfogyasztott bor mellé, hiszen egy-egy érdekes művészet(történet)i epizódot (*Il libro del cortegiano*, *Van titok*, *A bosszúálló ecset*), a kolozsvári művészi, irodalmi élet mozzanatát (*Műteremvilág*, *Madarat, író! – tolláról, Szabadnak lenni...*), zenei élményt (*Orgonavirágzás*) vagy akár Mátyás királyhoz kötődő érdekességet (*Vándorfény*, *Festő vagy költő?*) elevenítenek fel. A hetedik rész, a *Viszszapillantó tükör* saját fejezetcímét is kapott, holott csupán egy mesélő kedvű visszaemlékezést fémjelez. Az *idő vonzásában* Árkossy saját Sztána-élményével nyitja a művésszé válásának meghatározó lépéseit bemutató írást. Kós Károly után Tóth István, majd Barcsay Jenő alakja rajzolódik ki hangsúlyosan és végül a Cenzoré.

A kötetben szereplő esszék művészeket, művészeti problémákat mutatnak be és teszik mindezt egy alkotó prizmáján keresztül. A szövegekből megismerjük ugyan a műelemző író, de a művész-

re csak következtethetünk. Éppen ezért valóban szükséges lezárás a *Két interjú*, melyek kiválóan megrajzolják a sokoldalú művészt, Árkossy István művészetét. Aniszi Kálmán és Karácsonyi Zsolt kérdései alapján kibontakoznak azok a kulcselemek, amelyek az elméleti írásokban is megmutatkoznak: az erős kolozsvári kötődés, a rajz fontossága, sőt, kijelenthetően elsődlegessége, a történetiség, a pusztán látvány helyett az akár filozófikus mondanivaló, a cselekmény szükségessége. A Jánosi Zoltán által írt utószó végül összekapcsolva, egymásra vetítve mutatja be Árkossy művészi tevékenységét és ebben a kötetben megszólaltatott gondolatait.

A *lélegző vonal* egy művészeti élményeket sűrítő napló, pillanatokat megállító képek sorozata. Az írások látszólagos apropója leggyakrabban egy emlék, amely elindítja a kibontakozó narratívát. Éppen ezért az elemzéseket egyfajta tudós szubjektivitás jellemzi, s a szerző tarka képi világgal, buja allegóriákkal, hasonlatokkal és párhuzamokkal igyekszik szemléletesebbé tenni az olvasó számára a láthatót és láthatatlant. A történetiához, a hagyományhoz, az alkotó szellemhez való ragaszkodás, ennek a keresése olvasható ki a sorokból. Időnként a művészi alkotás pillanatának erős misztifikálásával találkozunk, a „művészlélek csapdába fogott szivárványként” való láttatása pedig valamilyen szent, magasabb szférába helyezi a művészetet. Erre pedig egy közös gondolkodás kiindulási pontjaként ugyan tekinthetünk, de semmiképp sem foghatjuk fel következtetesképp, általános igazsággként. Mindenesetre, a kötetben az olvasó a tömör, filozófikus tartalmú írások mellett könnyedebb témákkal is találkozhat, legyen szó a régmúlt művészetéről vagy éppen a kolozsvári világról. Abban is biztos vagyok, hogy aki a kötetet elolvassa, Árkossy művészetére is értőbb szemmel fog nézni.

A lélegző vonal és a lélegző betű szimbiózisa

Nem tudhatom, hogy a művészet világában járhatatlan olvasó mire gondol, ha elolvassa Árkossy István legújabb könyvét, melynek címe: *A lélegző vonal*. Azt viszont igen, hogy nekem az élő vonal képzetét sugallja. Tudniillik az a művész, aki a lélegző/élő vonallal mesterien tud bánni, bármit képes ki is fejezni. Kiváló műveket is teremteni. Szerzőnk pedig kitűnő grafikus, festőművész és művészeti író. Aki – felvállalva a nemzeti identitás szolgálatát, óvását –, az öreg kontinensen életművével a magyar és az európai művészet ismert és elismert alkotóinak sorába lépett.

Árkossy önmagával szembenező, a személyes és a közösségi élet kérdéseire nyitott, meditáló személyiség, akit a művészet nagy örökségei és korunk sorsproblémái egyaránt foglalkoztatnak, melyekre – ecsettel és tollal – egyszerre fel-emelő és meggondolkoztató válaszokat akar és képes adni.

A lélegző vonal Árkossy esszéírói tevékenységének legjavát magában foglaló fontos kiadvány, ebből képet kapunk vizuális művészeti folyamatokról, kiállításokról, művészportrékról, tünt időnk nagymestereiről, művészeti gondolkodókról, személyes élményekről, kortárs művészek példamutató küzdelmeiről, közös gondjainkról... Szerzőnk otthonosan mozogva tekint szét a világban, utazik térben és időben, de szülőföldjét, Erdélyt és annak szellemi fővárosát, Kolozsvárt elmélkedéseinek és emlékezéseinek közepontjában tartja.

Az író drámai mozzanatokkal sem nélkülöző történelmünk tragikumába forduló eseményeivel kezdi multidézését. Küzdelmes históriáinknak ezt a rövid, ám annál szomorúbb momentumát a „Kapunyit: a nemzet egységét szétszaggató Trianon rekeszti be.” A trianoni diktátummal fájdalmasan szétszaggattunk ugyan, ismerjük, bő évszázada tapasztaljuk romboló következményeit, de tudjuk a Törvényt, a Parancsot is: Nem feladni! A szerző szomorúan fogalmaz: „Trianon óta zárt kapukat döngötünk!” Igen, a túlhatalom által immorálisan emelt kaput döngötjük, kitartóan, rendületlenül, mert a történelem nem lezárt folyamat, az igazságnak pedig mindig van esélye.

Az 1920 és 1990 közötti Erdély valósága „képzőművészetünk zaklatott történelmi sorsfordulók közepette vibráló, barázdált arcát” mutatja meg. Az ezerkilencszázhetvenes-nyolcvanas évek erdélyi diktatúrájának „csikorgó napjaiban” különös eseményeknek lehettünk tanúi a „lélek belső iránytűi által vezérelve”, amikor a nemzet sorskérdéseit érintő nagy ívű – máig példaértékű – képzőművészeti sorozatok születtek olyan jeles művészek-től, mint Cseh Gusztáv, Gergely István, Törös Gábor, Paulovics László. Húszéves

művészeti-szerkesztői tevékenységét ismervé (*Utunk*) kijelenthetjük, hogy Árkossy István művészi alkotásaival szintén egyértelműen bizonyította és lankadatlanul igazolja ma is, hogy amíg „a test igen, a lélek gúzsba nem köthető”.

Szegődünk hát az író nyomába, lássuk a kötetbe foglalt „lenyomatokat”!

A *Körképben* a tények erejével bizonyosodunk meg arról, hogy az erdélyi magyar képzőművészeti élet Trianon utáni nehéz helyzetében herkulesi küzdelmeknek és főnixi feltámadásoknak volt a színhelye. Nem pusztán megszokásból döngötjük a konokul zárva tartott kaput, hanem Kós Károlynak a *Kiáltó* szóban foglalt gondolatait és felhívását megszívlelve, ocsúdva a szörnyű bénultságból, az értékteremtő cselekvés útjára lépve; és járjuk azóta is, bízva a magunk értékvilágában, önazonosságunk megőrzésében.

Az erdélyi művészek 1995-ös, a Magyar Nemzeti Galériában megrendezett budavári seregszemléjén erőt sugárzó kép tárult fel az érdeklődő közönség előtt. (*Sors és jelkép. Erdélyi magyar képzőművészet 1920–1990*). A kiállítás alkotásait szemlélve a hol meghatott, hol töprengő, hol lelkesedő íróban felszínre törtek az emlékek, amikor a Miklóssy Gábor, Zsögödi Nagy Imre, Kusztos Endre, Gy. Szabó Béla, Cseh Gusztáv, Gergely István, Plugor Sándor, Tóth László, Feszt László, Baász Imre, Szervátiusz Jenő és Tibor, Fülöp Antal Andor, Mohy Sándor, András Zoltán, Ince János, Balázs Péter, Kós Károly, Kovács Zoltán, Benczédi Sándor és sok más kiváló erdélyi művész nevét személyes kapcsolatairól révén felidézi.

Pásztordal

Értékelve a ritka-szép alkotásokat, Árkossy Zsögödi Nagy Imre életművét például „székely expresszionizmus”-nak nevezte – afféle archimédeszi pontnak –, ami hosszú távon is tájékozódási irányt jelentett sok fiatal művész számára. De megemlíthetjük a „nagyok közül” Cseh Gusztáv „történelmi arcképcsarnokának” részleteibe metszett darabjait (*Hatvan Főember*), és Benczédi Sándor kiváló, vérbő optimizmussal formált kispasztikáit is. Kusztos Endre művészetéről az esszéíró találóan jegyezte meg: „Szerénységtől áthatott galamblelkű lény egyéni életművet volt képes megteremteni pusztán lüktetően karizmatikus fekete vonalak szövevényéből.”

A budavári seregszemle egyik meghatározó részét a *székely iskola* bemutatása képezte, különös tekintettel Csíkszereda büszkeségére, Zsögödi Nagy Imrere, de ne feledjük megemlíteni a kőkösi születésű Deák Ferenc grafikusművészt sem, és idősebb Feszt Lászlót, akik a grafika minden területén maradandót alkottak. Természetesen az erdélyi kiválóságok között van helye Fülöp Antal Andornak is ragyogó sárga színekben tobzódó csendéleteivel, női portréival.

A *Kiállítótér* fejezetben Jovián György festőművész kimagasló szakmai tudását méltatva Árkossy a nemzetközi hírű művész képsorozataira, ciklusaira hívja fel a figyelmet. Vetró András szobrászművész képi látomásai viszont Székelyföldön öltöttek testet „rendszerbe fogottan, felelősséggel felfűtött tartalommal”, ez egyszerre szívderítő és természetes, hisz „a műalkotás olyan emlékül hagyható jel, amely túlélheti saját korát és alkotóját is.”

Az *Alkotótér* tematikai egységében az író tizenhat művész pályájának egészét értelmezi esszéisztikusan. Árkossy ebben a gondolati összefüggésben átfogóan méltatja Deák Ferenc kiváló könyvillusztrátori munkásságát, Paulovics Lászlót, mint a színvonalas erdélyi irodalom szerelmesét (*Erdélyi Írók Arcképcsarnoka*) és Tóth Lászlót, a briliáns képességekkel megáldott festőművészt, akinek illusztrációi, festményei, mindenkor az intellektus erejével fogalmazódtak meg. Feszt László, a kiváló egyetemi tanár grafikai lapjait áthatotta a honfoglalás kori motívumvilág és a jelrendszerek piktografikus tiszta rendezettsége. A hetvenéves Kancsura Istvánról írt viszapillantásában a pályatárs így vélekedik a kolozsvári művészről: „Nála a színnek alkalmazása többnyire mértéktartó, céltudatosan alkalmazott, ezért a biztos rajzi alapokra építve szilárdan áll a lábán a kromatikus látvány egyensúlya”. Életművében párbeszédben állt a „valóságábrázolás szeretete és az intelligens elvonatkoztató készség”. A grafikus Bardócz Lajosról aforisztikus tömörséggel fogalmaz: „Munkássága költői rajzi világ”. Vannak, akik szerint Bardócz grafikája „a balladák világával állna rokonságban”, Árkossy viszont inkább a szonettek mértékletes tömörségét, feszültségét, zeneiségét érzi meghatározónak a grafikus művészetében.

>>>>> folytatás a 18. oldalon

A Ceaușescu rémuralma elől Svájcba menekült nagyváradi Szalai József grafikus- és festőművészről, sajnos, keveset tud a magyar művészetszerető közönség. Hajdú László műgyűjtő több gyűjteményes kiállításon már bemutatta fiatalkori munkáit és két életműalbum is készült az idegenbe kényszerült alkotó munkásságáról, ami valamennyit enyhített ismeretlenségén, viszont a szakmának még bőven van mit tennie azért, hogy Szalai József neve beépüljön a magyar művészek és művészet iránt érdeklődők tudat- és érzésvilágába. Árkossy a 2020-ban Genfben elhunyt művészről ezt jegyezte meg: „... Művészors. Erdélyi művészors anno. Beborult ég, grafit szürkére satírozott fojtogató kilátástalanság, majd szívszorítóan sorsfordító pillanat egy nehezen megszületett kényszerű döntéssel, vándorbatyúval, félve titkolt, esetleg nyilvánosan meghurcoltatott és kibőjtölt elindulással. Aztán felsejlik a várva várt új haza délibábos képének ismeretlen árnyalata. És az új világban beindul a hosszasan visszafojtott érzelmek papírlapokat elborító ábráinak áradata, miközben a születő műveket vagy csodálat minősíti, vagy meg nem értés; szerencsével kézen fogva járó siker vagy néma közömbösség. Előbb-utóbb váratlanul előtoppan a hol jótékony hatású, hol félelmet sejtető magányosság érzése is, és elkezdődhet a messze tűnt drámai események újra- meg újraértékelésének felgöngyölíthetetlen folyamata...”

Mindemellett Árkossy alapos tanulmányban méltatta Kislegyi Nagy Ádám és Ozsvári Csaba – a hit univerzuma két képi teremtményének – alkotói világát.

Az irodalom felé fordulva szerzőnk elsőként Páskándi Gézával való találkozásainak élményét osztotta meg az olvasókkal az *Alkotótér* gondolati egységének második részében. A neves költő és drámaíró filozófiákkal telített költeményeit, esszéit és jelentős történelmi személyiségeinkről (Apáczai), illetve az abszurdhoz közelítő társadalmi viszonyokról írt emlékezetes drámáit helyezte vizsgálódásainak előterébe. Érthetően és joggal. Hisz esszéit, drámáit olvasva és színházi előadásait nézve, Páskándi művei katartikus hatást váltanak ki az elidegenedett világból menekülő, tiszta emberközi viszonyokat áhító kor- és sors-társakból.

Árkossynak a nyolcvanöt éves Banner Zoltán művészet- és művelődéstörténészről írt laudációjában egy megelőlegezett igazságot fedezünk fel: „Életművét tekintve, nevét ma egykori mesterei mellé helyezve, Lyka Károllyal, Kelemen Lajossal és Enzt Gézával együtt említjük. Hiszen olyan személyiségeink közé tartozik ő, akik igyekeztek a szavak erejével óvni – és ezzel megőrizni – mindazt a teremtett kincset művészeti értékvilágunkban, amittől a történelem viszontagságai és az idő örlő vasfoga próbált minket minduntalan megfosztani.”

Viszont megható szavakkal búcsúzott László V. Ferenc zenetudóstól, aki a szerző szomszédjaként, szintén a történelmi

levegőt árasztó Farkas utca lakója volt örök-eltávozásáig.

Képek az időből. Ebben a fejezetben írónk az erdélyi képzőművészet világából tovább lépve az európai festészet, szobrászat, építészet legnagyobbjaira irányítja vizsgálódásainak sugarait, az egyetemes-ség, a hitvilág és a szakralitás rendszereinek egészébe építve elemzéseit. Sorra felidézi a reneszánsz, a barokk kor nagymestereit, így jelenik meg Rembrandt, Caravaggio, Canaletto, Brunelleschi, Vasari... Halhatatlan műveikkel „társaloghatunk”, személyiségükkel gazdagodhatunk. A méltán világhíres művek bemutatásán túl Árkossy a nagymesterek eseménydús életéről is érdekfeszítő képet nyújt, sőt a korabeli társadalmi viszonyok sajátosságait is olyan meggyőzően ecseteli, mintha csak ott lennénk magunk is. Ez a kor a hitviták, a nagy változások ideje. „Luther téziseinek buvóletében a reformáció propagálói merőben elvetették a vallásos képábrázolás szűkességét. (...) A tridenti zsinat (1545) korszakos határozatai értelmében új szelek kaptak szárnyra: 'Isten dicsőségére és magasztalására' elkezdődött a katolikus egyház általános megújulása, széles kapukat tárva az ellenreformáció eszméinek.” Árkossy tudományos igényességgel mutatja be a korabeli társadalmi valóság hullámmását, amelyben a művészeti élet tektonikus mozgásáról is tiszta képet alkothatunk.

A *Téka* fejezet a betűk, könyvek világa.

Elsőként Szilágyi István kivételes regényírói kvalitásait méltatta a volt szerkesztőkolléga a *Messze túl a láthatáron* című, új, terjedelmes, régen várt regényéről, kiemelkedő jelentőségű prózájáról.

Bordás Beáta könyvét (*Erdélyi kastélyépítészet a historizmus korában*) ismertette, átfogó tanulmányt írt az idézett kor erdélyi kastélyépítészetéről. Egy kivételesen gazdag, tovatűnt világról számol be az olvasóknak, mely világ, szomorú sorsra jutott – pusztulóban van.

Gaal György és Gránitz Miklós közös munkájáról (*Örök Házsongárd. Kolozsvár és sírkertje a századok sodrában I–II.*) a múlt idők értékei iránt különösen fogékony író tényként állapítja meg a Házsongárdról: a kettős kötetben „szöveg és kép rezgéshullámain az évszázadok árnyalatai gazdagságával bontakozik ki e messze földön legendássá vált kegyhely története.” A 16. század vége fele alapított sírkert kultuszának nagy korszaka a reformkor idejére tehető, ebből a korból datálódnak az emlékoszlopok, kripták és mauzóleumok.

A *Jegyzetek* a feltoluló emlékeket, érzéseket, tapasztalatokat rögzítő izgalmas íráskor gyűjteménye, melyek ötvözik a szakismeretet, asszociatív készséget, műelemzést, recenzáló értékelést, a közösségtől a magánélet szintjéig hatolva. „A képszerkesztő, az alkalmazott grafikus és a festőművész – aki egyetlen szemében Árkossy István – ugyanakkor nem csupán alkotóművész és kiadványok vizuális megjelenítésének tervezője, hanem kora képzőművészeti és irodalmi életét is ifjú kora óta élénk figyelemmel kísérő, elemző szakember. Akinek szemhatárában bemutatásokat, recenziókat,

bírálatokat kiváltva tűnnek fel korának képzőművészeti és szépirodalmi folyamatai és értékei, ezek létrehozói, működtetői. S az egyetemes művészet teljesítményei mellett a kortárs művészek alkotásai, kiállításai, könyvei, illetve egyéb publikált művei is. Hiszen maga az a kör, amelyben (képzőművészeti főiskolai éveit is beleszámolva) negyedszázadon át Kolozsvárott élt és tevékenykedett, az akkori magyar kultúra teljességét integrálta” – állapítja meg összefoglaló tanulmányában Jánosi Zoltán irodalomtörténész, az *Utószó* szerzője.

Az *Utunk* egykori művészeti szerkesztője – összehasonlítva a rendszerváltozáskor megszüntetett irodalmi-művészeti-kritikai hetilap és a helyébe lépő *Helikon* jellegét, irodalmi profilját és alaki formátumát, elismeréssel szól az immár „felőtt korb” lépett, harmincéves kolozsvári *Helikon*ról, a hagyományok útjáról tovább lépve a jövő felé. Árkossy szívesen emlékezik egykori kollégáira, az *Utunk* szerkesztőségében eltöltött napokra, és a lapszerkesztő írók, költők, művészek tollforgató életére. Így, az emlékek világából feltűnik mindünk néhai kedvence, Ali (Lászlóffy Aladár) szeretetre méltó alakja is, aki hirtelen támadt ötlettől indítatva papírt, ceruzát kér, alkalmi verset rögtönöz a grafikusművésznek, aki baráti válaszként a lélegző vonal teremő erejével azon nyomban „képére szabott” rajzzal viszonzozza a költő-kolléga baráti gesztusát.

S hogy a fájdalom jegyében is szóljunk, az emlékek birodalmából előtűnik Kádár Tibor, a tragikus véget ért kiváló művész-tanár alakja is, aki képtelen volt elviselni „a szocreál áporodott légkörét”, és önkézevel vetett véget életének. A megaláztatások világából menekülve, hasonló utat választott Szabédi László professzor és kollégája, Csendes Zoltán is, a Bolyai és a Babeş egyetemek előre kitervelt egysítésének tudat- és lélekromboló helyzetében.

A képzőművészet és a vele rokonművészetek mezején barangolva az író-grafikus egy gazdag és sokszínű világot tárt fel esszékötetében, melynek minden sorából kiérezni, hogy ő itt valóban otthon van, mint házigazda és értő kalauzunk.

Az olvasó a festőművészet, zene, irodalom, grafika, szobrászat, életrajzok, műemlékek, portrék, jellemrajzok értékörző világában bolyongva, örömmel veheti kézbe Árkossy István szép kivitelt, gondolatgazdag kötetét. A *lélegző vonal* szerzője pillanatra sem feledkezett meg Erdélyről, a magyar történelemben, művészetben és művelődésben kiemelt szerepet betöltő Kolozsvárról, Mátyás király legendás szülőhelyéről.

Záróakkordként még egy korántsem jelentőség nélküli megjegyzés: A *lélegző vonal* Árkossy István művészi értéket teremő és őrző nemzetszolgálatának, önazonosságunk megőrzésének példaeértékű dokumentuma, rajzolt és festett művei mellett ezúttal szövegben megfogalmazott legújabb nagyívű biztonyságtétele.

Árkossy István: A lélegző vonal. Művészeti írások. Magyar Napló, Budapest, 2021.

RITTER GYÖRGY

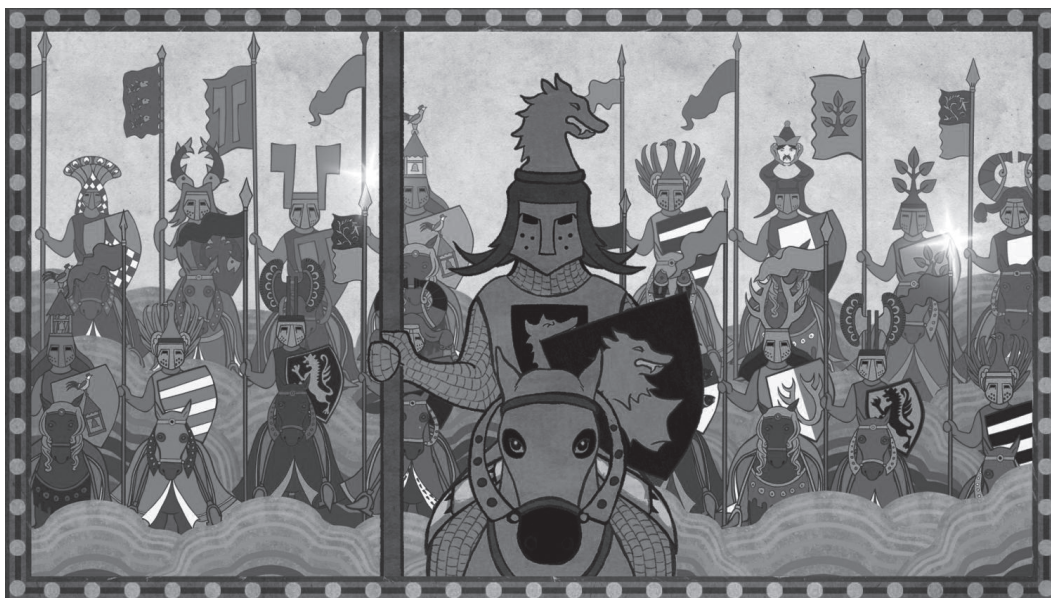
A Nap gyermeke

Petőfi Sándor születésének 150. évfordulójára nagyot álmodott egy fiatal magyar rajzfilmes. A költő ismert nagyepikájából nemcsak a saját, de a magyar filmművészet első egész estés animációját készítette, a *János vitéz* (1973). Nem egészen 50 évvel később pedig Petőfi barátjának, Arany Jánosnak a főművéből, a *Toldiból* készített adaptációjával fejezte be életművét, amelybe a költő születésének 200. évfordulóján kezdett bele. E pályáiv rájárából is érezni lehet, hogy az idén elhunyt Jankovics Marcell a magyar kultúra ornamentikáját (képesség), népművészetét (verbalitás) és kanonizált irodalmi remekeit egyaránt sikerrel ültette vászonra. Felesleges sorolni a magyar mese- és mondavilág Jankovics-féle feldolgozásait. Soha nem látott tehetséggel vegyítette a didaktikát, a giccset a művészi értékkel. Népművész volt. Mélységét és kitartását jól példázza *Az ember tragédiájából* majd' 30 évig készült feldolgozása (2011) is, amihez képest az életmű vállalt záróköve, a *Toldi* szempillantás (alig négy év) alatt került képernyőre. Am e zárás sem falazza betontömbbé az oeuvre-t.

A sorozat nyitó- és záróképében (s az *Előhangban* is) megjelenő, a Naphól születő Toldi figurája visszakanyarodik a *János vitéz* delelő pásztorának alakjáig. Ritka kegy egy életműben, hogy a szerző ugyanazzal a képpel indíthatja el nagyjátékfilmes pályáját, mint amivel befejezi (Andrej Tarkovszkij volt ilyen), miképpen az is, hogy két barát nagy művét adaptálhatja, ha úgy tetszik, „a Nap melegeitől” a „Nap sugaráig”.

Azt már előzetesen lehetett sejteni, hogy Jankovics filmjében sokkal jobban átengedi majd magát a kortárs, kétdimenziós rajzolt mozik közönségfilmes szokásvilágának. Vélhetően a 3D-s megoldás már tényleg megfűtötte volna a gyomrát; ennek megfelelően a *Toldi* talán a legkevésbé viseli alkotójának kézjegyét. Bár nem maradunk híján az életmű főmotívumának tekinthető metamorfózisoknak, Jankovics nem formálta át Arany dramaturgiáját. Ennek oka abban is kereshető, hogy az elbeszélő költeményből készült Gémes József-féle *Daliás idők* (1984) már megkérdőjelezhetetlenül megteremtette Toldi klasszikusának stilizált, animációs-képzőművészeti vízióját. Jankovics ezzel a könnyebb utat választotta, s lehet azzal a váddal illetni, hogy inkább engedett a mainstream csábításának, de ez több szempontból sincs így. Egyrészt azért nem, mert ilyesféle klasszikus 2D-s animációt ma már nem ildomos gyártani, ha valakinek a népszerűsítés a célja. Másrészt – valljuk be – az 1973-as *János vitéz* népi ornamentikával vegyített „sárgatengeralattjárós”, giccset súroló pszichedelikus víziója pont úgy illeszkedik az akkori rajzfilmes ízlésvilág fővonalaéhoz, mint a *Toldi* a mai didaktikus mesefilmekhez.

Mindenesetre a *Toldinak* ez a hagyományos „full animation” látványa adja az egyik szeletét, amelyben, ha úgy vesszük, a *korszak valós világa* szeretne feltárulni. Eddig ez távol állt Jankovicstól, mégis eszközeit egyes részekben nagyon jól tudja használni. Például a nyolcadik énekben Nagy Lajos király és Toldi György beszélgetésének jelenetét remekül szövi át a thriller pszichológia, a humor s a groteszk gúny, miközben a korabeli királyi lovagterem fényviszonyait is jól használja a rendező.

Ami hiátust érezhetünk, az nem feltétlenül abból adódik, hogy a *Toldi* klasszikusan megrajzolt formában és az alapanyag narrátoros, szöveghű visszaadásában interpretálódik, hanem abban, hogy a rendező láthatóan túlságosan a búcsúval volt elfoglalva. Ez legjobban a finálé nagy seregszemléjén látszódik, ahová a direktor saját magán kívül még a munkatársainak tömegét is belerajzolta.

A rendező megannyi alkotásának volt vizuális ihletője (pl. a *Mondák a magyar történelemből*) az 1360 körül született *Képes Krónika* (pont a *Toldi* korszaka). Mostani filmjében azonban (mondhatnánk végre!) ezt sutba dobva, a szintén a Toldi Miklóssal kortárs zürichi Manesse-kódex miniatűrjeit használta fel. Ez a csapás adja a filmben az eposz eredetijéhez, az Ilosvay Selymes Péter művéhez való kapcsolódást, a *középkori (koraújkori) képzeteket*. Ez a dinamizmus és feszültség azonban olykor elsikkad, üres dísszé válik, máskor vérben fürdőző túlzással hökkenti meg a nézőjét. Bármennyire is friss az új kódexesztétika, Jankovics nem tudta ezt jól kihasználni.

A harmadik csapása a sorozatnak az elbeszélő költemény műfajának vizualizálása, a történet verbális dimenziója, amelyet maga a költő beszél el Széles Tamás hangján. A Petőfi Sándor által 1847-ben megrajzolt Arany arcását használta fel Jankovics arra, hogy vizuálisan is belerakja sorozatába a szerzőt. Az alak egyfajta karként lebegi körbe az egész történetet és fogja össze a fent jellemzett dimenziókat. Figurája hol beleszól, hol piszkálja a karaktereket, szelleme kéményeken lebeg át és hökken meg saját történetformálásán. Jankovics finoman adagolja itt is humorát, ezzel elénk varázsolja egy 19. századi fiatalember romantikus hevét.

Jankovics Toldi Miklósa nem egy tipikus hős. A fiú dühkitörései, lángoló haja és világító szeme a rendező naphéroszaihoz – *Já-*

nos vitéz, Fehérlófia – teszi hasonlatossá. Bár nem jár be varázslatos utat, mégis egyértelmű, hogy a rendező egy trilógiát zár le szériájával. A lobbanékony gyermek magyar Sámsonként malomkövel zúz fejeket, végez a farkaskölykökkel és a felajzott bikával is, de kocsmázik, és szemérmesen, zavart panaszkodással hagyja, hogy anyja lemosdassa. A folyton édesanyjára gondoló elégedetlen kamasznak hiába serken ki a bajusza, hiába győzi le a rettenthetetlen cseh lovagot, hiába válik nagy harcosná, úgy tűnik, mintha mégis gyermek maradna. A sorozat Toldi lángolásainak változatait jeleníti meg. A Nap és Hold fényéből erőt merítő Phoebus szinte ég a sértettségtől, a dühtől, a futástól, a bujkálástól, a harctól, az éhségtől és az ivászatától. A rendező hiába ábrázolja ezeket az azonosulásra alkalmas, serkenő korú problémákat, mégsem teszi le a voksot amellett, hogy ideális-e a mai gyereknézőnek Toldi sorsa.

Jankovics visszafogottsága ellenére tetsetős a *Toldi*-adaptációja. Még ha idegennek is hat a rendezőtől ez a stílus, sok animációs rendező megirigyelhetné azt, hogy majd' 80 évesen ilyen biztos kézzel kezeljen valaki egy számára új műfajt. Ezzel együtt is azt gondolom, hogy a tíz évvel ezelőtti *Az ember tragédiája* tekinthető a pálya művészi értékű lezárásának. Jankovics sorozata felszabadult, dinamikus, látszik, hogy alkotója szerette csinálni, de több interjúban is elmondta, hogy moziban teljesedik ki majd víziója. A *Toldi* moziverziója jövőre kerül a vetítőtermekbe, s nem valószínű, hogy akkora különbség lesz a képernyőn és a vásznon látható változat között, mint a *Tragédia* keserű sorozata és a moziverzió tom-pított fináléja között.

Jankovics Marcell *Küzdők* (1977) című animációjában egy szobrász és szobra egymást formálják vésővel és kalapáccsal. Az alkotó élete és ereje átszáll művébe. Időse válva elmúlik, de műve fiatallá válva lesz tökéletes. E drámai sors keveseknek adatik meg, Jankovicsnak igen. Nemcsak trilógiáját, hanem életművét is sikerült teljessé tennie. Nagy kár, hogy ő már nem nézheti meg újra filmjeit. Tegyük meg mi helyette!

Toldi, magyar animációs sorozat, 13 epizód, 2021. **Rendező:** Jankovics Marcell, Csákovics Lajos. **Író:** Arany János. **Zeneszerző:** Selmeczi György. **Narrátor:** Széles Tamás. **Producer:** Mikulás Ferenc. **Gyártó:** Kecskemétfilm Kft.

MARTON ORSOLYA

Potenciális bestseller

Radu Afrim legújabb marosvásárhelyi produkciója, előző munkáihoz hasonlóan, egy improvizációk, a színészekkel való közös gondolkodás alapján felépített előadás, ahol a színpadi jelenlétet a rendező világában való otthonos mozgás alapozza meg. Az erős színészi jelenlét és az előadás töredezett szerkezete miatt (amit a látvány is hangsúlyoz) a jelenetek önmagukban, de egy lineáris történet elemeiként is léteznek, így a múlt és a jelen is megél a színpadon. A Tompa Miklós Társulat által bemutatott *Grand Hotel Retromadár* emberi karakterek sorsát követi, legyen az a sors fiktív vagy valós. Mioara, az író-nő (B. Fülöp Erzsébet) azzal a szándékkal látogatja meg a hotellé alakított gyerekkori blokkját, hogy regényt írjon saját múltja elengedésének folyamatáról. Az előadás kettős szerkezete az író-nő fantáziájában történő, illetve a Grand Hotel valóságában lezajló események mentén bontakozik ki. A néző az előadás utolsó jelenetéig csupán az egyik szint létezéséről tud, így a zárójelenet arra hivatott, hogy katarzist idézzon elő és tudatosítsa a fiktív szint létezését. Az előadás dramaturgiája retrospektív, ideális esetben utólag minden értelmet nyer. Persze, ha addig a néző nem feledi a közel háromórás előadás egyik pillanatát sem.

THEÁTRUM

Az író-nő azzal a szándékkal hagyja el egy kis időre Belgiumot és jelentkezik be a Grand Hotelbe, hogy visszatérjen arra a helyre, ahol múltja játszódtott. Oda, ahol lénye nem a szomorúság megtestesítőjeként létezett, ahol testvére, Laura még életben volt és ahol szabad volt hangosan, tátott szájjal nevetni. A múlt egyszerűségének újraélésével egyetemben pedig azt reméli, hogy el is tud tőle szakadni. Ezzel ellentétben az író-nő nem törekszik arra, hogy Teréz névvel kapcsolatot alakítson ki, még arra sem, hogy együtt nosztalgiazzanak. A *Grand Hotel Retromadár*-ban az első részhez (*Retromadár a blokknak csapódik és forró aszfaltra zuhan*) képest a nosztalgia érzése, amit Teréz (Berekméri Katalin) karaktere, valamint Mioara gyerekkori alakja (Sebesi Borbála) testesít meg, már nem funkcionál eszközként, inkább csak hangulatteremtőként, színezékként befolyásolja a történetvezetést. Mioara mint író-nő létezik, nem mint volt blokklakó. Meg-

lepő alkotói döntés, hogy az író-nő nem a múlt tükrében reflektál a valamikori blokk mostani állapotára, hanem inkább annak jelenidejűségét szándékszik megragadni. A karakter komplexitásának ezen hiányossága (ami dramaturgiailag már-már céltalanná teszi) alátámasztja azon feltételezésemet, hogy az előadásnak az első rész (*Retromadár a blokknak csapódik és forró aszfaltra zuhan*) élménye nélkül is működnie kell.

A *Grand Hotel Retromadár* erőssége abban rejlik, hogy potenciálisan nagyon sok témát kivesézhetett volna: a feminizmust, a beteljesületlen internetes szerelmet, a nemek közti átmenetet, az elvágódást, a magányt. Sajnos az ezen témákat megtestesítő erős karakterek végig csak lehetőségek maradnak: csupán pár hatásos mondat, cselekedet erejéig léteznek, emiatt karakterépítés szempontjából felületesekké és a néző szemében könnyen elfelejthetővé válhatnak. De hogyha magukban nem, legalább egymáshoz fűződő viszonyaikban létezhetnének. És léteznek is... valamelyest. Amaryll (Varga Balázs) és a tehetséges Juhász testvér (Bokor Barna) viszonya elvarratlan marad: mire tisztázódik szerelmi viszonyuk, a Juhász testvérek távozni kényszerülnek a hotelből. A feminista szobalány Kádár Noémi alakításában a férfiakhoz fűződő viszonyában létezik a színpadon, annak ellenére, hogy egyedülálló nő szeretne lenni. Meghökkenítő merészségével megtöri a hotel lakóit körülvevő erőtlenséget, ám már nem annyira körültekintő, hogy igazságtudatával kiközlentse őket a megszállottság állapotából. A többi karakter kiközlentésére sajnos Aladár, a hoteltulajdonos (Galló Ernő) sem vállalkozik, ő saját sorsáról dönt. Tanúi lehetünk Aladár öngyilkosságának, az elvágódás tettelegességig

fajulásának. Aladár felismeri azt a körülötte zajló, fullasztó káoszt, felületeséget, amit még a kommunizmus ideája és alkalmazása hagyott hátra. Nem lát más kiutat, mint a halált. Ezzel kilép abból a mókuserékből, amit a kudarcoktól való félelem forgat. Hiszen azért zárjuk kulcsra a hotelszoba ajtaját, mert félünk attól, hogy a kudarc besétál, hogy a bezártságban rejlő biztonság egy nyitva hagyott ajtón könnyebben kisétál.

Bár a hotel lakói szobájukba zárják igazi énjüket, a nézők előtt úgy sem menekülnek. A nyitott díszlet lehetővé teszi, hogy a nézők elsőkézből lehetnek szem- és fültanúi a karakterek kettős személyiségének: igazi én kontra persona (ha Jung felfogása szerint értelmezzük). Az Irina Moscu által megálmodott díszlet, az emeletes, szobákra osztott épület lehetővé teszi, hogy minden szobába betekintést nyerjünk, egyszerre több dologra is figyeljünk. S az előadás pont emiatt hagyhat némi hiányérzetet. Mivel a játéktér megköveteli a figyelem megosztását, kifejezetten fontos lenne egy koherens történetszál megalkotása. S mivel az előadás dramaturgiája miatt ez csak a zárójelenetben történik meg, a töredezett szerkezet széteséshez vezethet, előidézve a teljesség hiányának érzetét. A *Grand Hotel Retromadár* pörgős jelenetek sorozata sok izgalmas karakterrel, de az előadás időtartama túl rövid ahhoz, hogy ez ne csak potenciálisan legyen igaz rá.

Tompa Miklós Társulat: *Grand Hotel Retromadár* (2020), rendezte: Radu Afrim.

A *Helikon* által kiírt *A maszk mögötti áhítat* című színházkritika pályázat első helyezettje.

TAMÁS DÉNES

Egyben a kettő

András László első regénye, az *Egy medvekutató feljegyzései* (Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2010), amolyan underground bestsellernek bizonyult. Megjelenése, habár nem érte el a hivatásos kritika inger-szintjét, de számos lelkes/lelkendező olvasót talált magának (köztük e sorok íróját is), akik azóta is várják a következő dobást. Olvasói (és nemcsak) telhetetlenség: ha valami jó, folytatást kér magának. Amire azonban több mint tíz évet kellett várni. Hogy elviselhetőbb legyen a várakozás, András László útközben elcsöpögtetett egy verses és egy novelláskötetet, amelyek bármennyire érdekes alkotásoknak bizonyultak, nem pótolhatták a várt művet. Hiába, regényekre kalibrált aggyal élünk, mondják a könyvpiac felkent szakértői, és ebben az első regény is ludas a maga különös kompozíciójával, letisztult regénynyelvével, de főleg összetett, ironikus világlátásával, aminek erényeit a szerző rövid műfajokban is folyamatosan kamatoztatja.

És lön.

Vannak szerzők, akik mindvégig ugyanabban a nyomvonalban alkotnak. És vannak a nyughatatlanabbak, szertelenebbek, akik számára minden könyv egy új kaland, amit a maga maximumán végig kell élni, meg kell formálni, de utána valami más következik. Az utóbbi típusba tartozik András László is, akinek a negyedik könyve megint más, mint az előzőek, szociokrím, próbáltam megtalálni az ideillő skatulyát. Hiszen míg az első regény a műfajtalanság szabadságával tüntetett, ez az utóbbi két sikeres műfaj keresztezésével próbálkozik, a szociográfiai ihletű próza, a szocioregény és a krimi összeillesztésével. Teszi ezt nem minden előzmény nélkül a magyar irodalomban. Tar Sándor *Szürke galamb* című regénye szintén bűnregényként nevezi meg magát, még a helyszín is hasonló a két regényben: egy magyarországi kisváros, annak jellegzetes figuráival, helyszíneivel, történéseivel. De míg Tar regényében van valami kaotikusság, csak a bűn mélységéhez illő ziláltság, durvaság, addig ez a regény sokkal áramvonalasabb, jölfésültebb.

kritika

Mondjuk ki: könnyed olvasmány András László új regénye. Csak addig tekeri fel a potmétereket (és azt el kell ismerni, számos regiszterben játszik a szöveg), ameddig az izgalmasság és az érdekesség határain belül maradnak a tételek. Ezért kell számolnia a „könnyed” jelző negatív felhangjaival, ami egy olyan irodalomban (a magyarról beszélek), amely a mélyre, a súlyosra, a fájdalmasra, a komoran metafizikusra és a metafizikusan komorra helyezi a hangsúlyt, akár dehonesztáló is lehet.

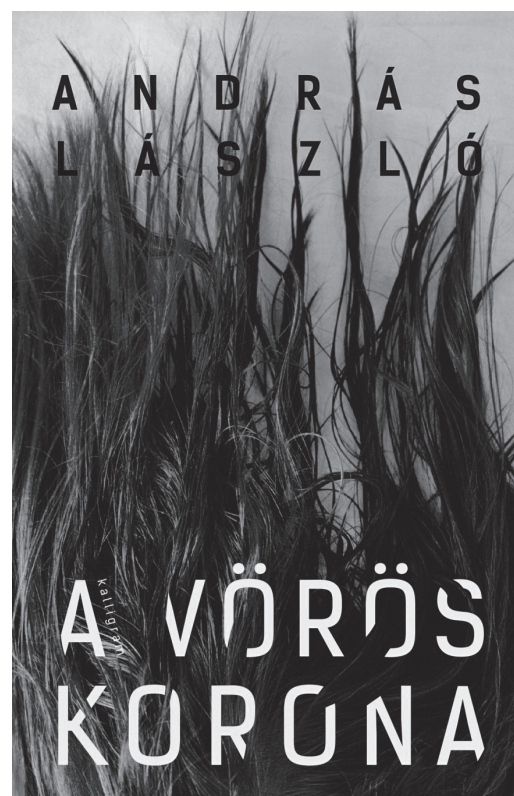
Egy Esterházy, igaz, egy egészen más pályán játszva, még vidáman szörfölt ez előtt a háttér előtt. De ember legyen a talpán, aki úgy lép ki ebből a keretből, hogy a kevésbé fajsúlyos műfajokkal kacérkodva ne idézze magára a lektürszerző vádját.

Pedig András László regényével kapcsolatosan nem is ez a legnagyobb probléma. A befogadói problematizálás sokkal inkább a műfajok háziasításából ered, a műfaji kódok és lehetőségek számonkéréséből (én legalábbis erre számítok), amitől duplájára emelődnek a tételek a regényével kapcsolatosan. Egyszerre akarhatunk egy jó krimi olvasni, csavarintós történetvezetéssel, izgalmas nyomozással, a jó és a rossz végletes párharcával megspékelve – a skandináv krimik, különösen Jo Nesbø Harry Hole-történetei alaposan elkényeztettek bennünket. Ugyanakkor egy pontos, mélyre hatoló szocioregényt is szeretnénk kapni, komoly társadalmi látérettel, illúziómentesen találva. És ez a regény elhitei velünk, hogy akarhatjuk ezt. Egyben a kettőt – nem akármilyen kihívás! Miközben világos, a könyv nem akarja kiszolgáltatni ezeket az elvárásokat. Használja a kódokat, aprókat módosít is rajtuk, de nem akarja mindenképpen csúcsra járatni a műfaji lehetőségeket. Csak annyiban használja az egyik típust, hogy általa felmutathassa a másikat. Oda-vissza.

Nézzük, mit takar ki egyik műfaj a másiktól. Először, hogy mi látszik a társadalomból.

Egy Budapest közeli kisvárosban járunk, Boldogszentpálon, egy kitalált nevű, fikatív, de másrészt nagyon is ismerős településen. Ahogy a krimiszál egyre jobban szétburjánzik, úgy kezdjük megismerni a település figuráit, azonban mindig csak a nyomozási szálhoz kapcsolódóan. Gazdag panoráma bontakozik ki ezen a módon. A nagyvárosból érkező, a társadalmi ügyek iránt elkötelezett, éteri nőszemély (az első áldozat), romlott exfeleség, kocsmatöltelék melós, hideglelős, öntörvényű gyilkos, korlátolt polgármester, dörzsölt háttérember, nagystílusú gazember, aggódó titkárnő, elkötelezett, de szertelen környezetvédő, fásult nyomozó, korlátolt helyi rendőr – és még lehetne folytatni a sort. A figurák bemutatása ugyanakkor ritkán lépi túl a sematikus ábrázolásmódot. Inkább mozgatva, mint bemutatva vannak az alakok. Néha azonban teret ad a regény egy-egy portré gazdagabb felvázolásához (lásd Ordibá történetét, 183–192.), és ilyenkor derül ki, milyen mélyen érti a szerző a mozgatótt figuráit. Én mindenképpen több hasonló futamot el tudtam volna viselni, amelyekben a szerző tobzódik az ironikus, groteszk árnyalás lehetőségeiben. Világos: a társadalmi panoráma a jelen Magyarországot hivatott megjeleníteni. Egy, a politikum és a vele összefonódó üzleti mesterkedések által megrontott kisvárost ismerünk meg. Na meg kocsmák, hivatalok, titkos tárgyalások kies, kisszerű világát. Ahogy belefutunk néhány, az aktuális politikai helyzetre utaló kikacsintásba is, amelyek itt szerencsére nem annyira zavaróan öncélúak, mint más regényekben, mivel leginkább a humor forrásaként szerepelnek.

A társadalmi panoráma feltérképezésénél számomra sokkal izgalmasabb volt

a krimiszál kibomlása. „Magyarországon nincsenek rendes gyilkosságok. Reménytelenül lemaradtunk a világtól” – állapítja meg a regény matematikus nyomozója. Az ő személye szintén kéri az alaposabb elmélyítést; egy valamikori, az állambiztonságnak dolgozó ügynökről lévén szó. De hozzá kell szoknunk, mintha egy pörgős filmben lennénk, itt minden tényleg csak a cselekménybonyolítást szolgálja (hátha valaki filmre, ne adj isten, sorozatra álmódja a könyvet). Ami valóban pörög, a jelenetek gyorsan váltják egymást, a hullák is szaporodnak rendesen, és ha rendes gyilkosság (értsd: igazi, delejező büntetett) nincs is a regényben, a halálmásinéria, még ha sokszor a maga esetlen módján is, alaposan dolgozik, s lassan uralma alá veszi az egész várost. Miközben András László a krimi műfajának kódjain is csavar egyet. Hiszen sokáig azt hihetjük, egy rendes nyomozással van dolgunk, adott az áldozat, a lehetséges elkövető, a nyomozó, meg maga a rejtély: mi is történt, ki a tettes? Aztán ahogy gyilkosság gyilkosságot követ, az is kiderül, nem annyira az elkövetés módja vagy az elkövető kiléte a kérdés. A szerző sokat nem is tétovázik: krimihez nem illő módon menet közben leplezi le gyilkosait. Persze titkok és események mindvégig maradnak. Egyik titok feltárulása egy másik titokra mutat rá, aztán ahogy az is feltárult, azt érezhetjük: itt mindenki bűnös. A cammora a regényben nem egy titkos bűnszervezet, valamilyen szinten mindenki beletartozik, ha nem is közvetlenül, hanem csak közvetetten, nála magasabb, sokszor át nem látott érdekeket szolgálva. Ezen a módon nyílik rá a krimi a szocioregényre. Mert nem egy irányba mutatnak az események. Habár az áldozatok kézzelfoghatóak, a bűn nem lokalizálható.

A vörös korona, mint egy billog, de lehet, mint egy töviskoszorú ég egy ország homlokán.

András László: A vörös korona. Kaligram Kiadó, Budapest, 2020.

Drámába zárt történelem

Spiró György: Sajnálatos események. Két tragédia közjátékával Kádáról. Scolar Kiadó, Budapest, 2020.

A történelmi témákat gyakran és előszeretettel feldolgozó kortárs író királydráma helyett pártfőtitkári drámákat jelentetett meg e kötetében. Vagy inkább egyetlen egy nagy, terjedelmes drámát, ugyanis a kötet három egysége egy, kronológiai sorrendben egymást követő eseményeket megjelenítő egységes mű, amit a szerző megfogalmazása szerint úgy is lehet ajánlani az olvasónak, „mint egyetlen sötét kalandregényt”.

A Főtitkárok és a Sajnálatos események drámák közé a rövidebb Brioni közjáték került beillesztésre, ami rövid külpolitikai kitekintő tartalma által jeleníti meg az összekötő kapcsot a két dráma között. A kettő közül az első rövidebb, több főszereplős – legalábbis Rákosi Mátyás és Kádár János karakterét mindenképpen annak kell tekinteni –, de Péter Gábor, Farkas Mihály, Rajk László sem sokkal kevésbé központi figurák. Tulajdonképpen nem is az egyes személyek, hanem a hangulat a fő szereplő ebben az első részben, a sztálini időszak korának általános paranoia- és terrorhangulata, ami olyan állapotot kísér, melyben senki sincs egyértelműen biztonságban, még maga a csúcsvezető sem. Ez az állapot ugyanakkor dinamikus változik, és nemcsak lefelé (habár ez a gyakoribb), hanem olykor felfelé is van út: Rajk László és Kádár János kihallgatása, illetve az utolsó jelenetben a Rákosi–Kádár joviális beszélgetés a három fő tö-

réspont, amelyek ezt a történetet meghatározzák. A kommunikáció nagyrészt kétszereplős, akkor is, ha többen vannak jelen a színen: a magukban konfliktust hordozó párbeszédnek dinamizmusa határozza meg a sötét, feszült hangulatot.

A legterjedelmesebb, és egyben a kötet címadó írása a Sajnálatos események című dráma. Ennek központi alakja egyértelműen Kádár János, a reformkommunistából 1956-ot követően első látásra teljhatalmúnak tűnő, gyakorlatilag azonban az eseményekkel sodródó egyén. A dráma 1956-tól egészen 1989-es háttérbe szorításáig követi végig az életutat, sok esetben nem Kádár szemén, hanem a mellékszereplők monológjain keresztül, méghozzá úgy, hogy e mellékszereplők saját életük kapcsán reflektálnak környezetükre.

Részben már a koronavírus-járvány idején íródtak e művek, és ez valószínűleg kihatással is volt a szerző hangulatára: legalábbis ez érződik ki a keserű, de mégis az élet dinamizmusát és küzdelmeit vállaló hangulatból. És habár az irodalmi fikció nem történetírás, információi nem forrásértékűek, a szerző igyekezett minél teljesebben megőrizni az eredeti dokumentumok szövegét. Ami szintén emeli a munka értékét, és ezáltal válik nemcsak kellemes, de hasznos olvasmánnyá is, a szépirodalmat és a történelmet kedvelők számára egyaránt.

Szól a rádió

Rácz Éva Mária: A közszolgálati rádió átalakulása. Kolozsvári Rádió 1989–2016. Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2020.

A kommunikációs szakemberként is ismert szerző tudományos igényességgel, mégis a kommunikációs szakember gyakorlatával fogalmazza meg a doktori disszertációként íródott munkáját. Forrásanyaga a sajátos körülményekhez képest gazdag, ugyanakkor – más történetírói ágazatokhoz viszonyítva – eléggé atipikus. A szakirodalmon kívül adások archívumai, kérdőíves felmérés és más különböző háttéranyagok segítették a kötet elkészültét.

Gülszöveg

Olyan intézménytörténetet állunk szemben, melynek során a szerző a Kolozsvári Rádió szűkebb értelemben vett esettanulmányán keresztül az egész romániai magyar rádiózás közelmúltjára és jelenére is reflektál. Ez kiderül a jól átlátható struktúrából is.

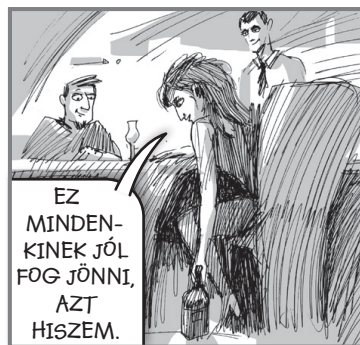
A Rádiótípológia című bevezető fejezet a rádiózás műfajával kapcsolatos alapismereteket foglalja össze. A közszolgálatiág kapcsán kiemelendő az európai és amerikai fejlődési irány összehasonlítása – ez utóbbi-

ban ugyanis magánvállalkozásként, gyakran amatőr kezdeményezésként indult be a rádiózás műfaja, és az ebből fakadó helyzetet szabályozta a későbbiekben a jogrend. A Médiaszabályozás magáról a rádiós működést biztosító jogrend – uniós és hazai jogszabályok – tartalmáról szól. Ez a fejezet önálló olvasmányként akár jogi-közigazgatási érdeklődésűek számára is használható. Történelmi értékkel is rendelkezik a következő három fejezet, de nem csak. Természetesen az elemzésben a legkomplexebb maga az esettanulmány, mely aktuális kérdéseket is tárgyal.

A következtetések elgondolkodtatóak, különösen az a rész, ahol a szerző a források hiányáról, elérhetetlenségéről, valószínűsíthető megsemmisüléséről beszél. Érdeemes lenne a jövőben a kutatást továbbvinni, akár szociológiai szempontokat is figyelembe véve. Ez azonban nem von le semmit a már elkészült kötet értékéből.

LAKATOS ARTUR

Konferencia

Szöveg: Vincze Ferenc / Rajzoló: Csillag István

Kolozsvár régi-új orgonája

Egy nagyrészt uniós alapokból támogatott, átfogó épületfelújítás rendjén a kolozsvári evangélikus templom (püspöki széktemplom) orgonája is megfiatalodott. A rövidhírnyi tény vélhetőleg nem kelt különösebb izgalmat az olvasóban. A körülmények és a fejlemények azonban színezik, árnyalják, szinte izgalmassá tehetik ezt a merő faktumot.

Bár szeptember 24-én hivatalos, protokolláris orgona-megáldás is volt, a hangszer igazi profilját október 19-én mutatta meg a közönségnek a Filharmónia által szervezett Kolozsvári Zenei Ősz egy koncertjén Erich Türk. Bach *Esz-dúr prelúdiuma és fúgája* (BWV 552), illetve a *Schmücke dich, o liebe Seele* korálfeldolgozás (BWV 654) mellett Kodály *Organoedia ad missam lectam* (Csendesmise orgonára) című grandiózus művét játszotta, amely az 1913-ban átadott, de csak 2021-ben kiteljesedett Walcker-orgona hangján e „zenei október” csakiságban kiemelkedő pillanata lett.

Amplitúdó

Hogy van ez? 1913 és 2021? Igen, így van. A Walcker-hangszert az első világháborút megelőző évben vélhetőleg gazdasági okok miatt nem tudták befejezni, így a tervezett három manuál helyett – bár mindhármat megkonstruálták! – csak kettő volt üzemképes, tekintve, hogy a harmadikkal működtethető távmű (Fernwerk) teljességgel hiányzott. De miért épp a Walcker cég építette itt hangszert, amikor Temesváron már javában

virágzott a Wegenstein, nem beszélve a pécsi Angsterről vagy a Kelet-Európát strapabíró széria hangszerekkel elárasztó Riegerről.

A Walcker orgonagyárat 1780-ban Cannstattban, Stuttgart elővárosában alapította Johann Eberhard Walcker. Fia, Eberhard Friedrich Walcker 1820-ban költöztette a céget a Baden-Württemberg tartományban található Ludwigsburgba. E. F. Walcker akkor szerzett nagy nevet magának, amikor 1833-ban megépítette a frankfurti Szent Pál templom hárommanuálos, 74-változatos hangszereit. Csakhamar fontos megrendelések tucatjait kapta, és néhány éven belül már a „szimfonikus orgona” németországi úttörőjeként emlegették. A Walcker cég persze Németország határain kívül is jelentős opuszokat hozott létre. Ezek közül csak a legfontosabbakat említjük: a Boston Music Hall, a zágrábi székesegyház, a Lett Egyetem és a rigai székesegyház orgonái. A legnagyobb Walcker-hangszer 220 regiszterrel és tizenhatezer síppal készült. 1930-ban építették a nürnbergi állami kongresszusi központ számára, ám a második világháború idején bombatalálat következtében elpusztult. Ugyancsak a Walcker cég műve a medelíni (Kolumbia) metropoliszi székesegyház hangszere, amely Dél-Amerika második legnagyobb orgonája. A cég ma is működik, neve: *brand* – ahogy újabban mondani illik.

A Walcker tehát, úgy vélhetjük, presztízs-kérdés is volt a kolozsvári evangélikusok számára. A cégnek jó kapcsolatai lehettek a régióban a lutheránus egyházzal, hiszen a bukaresti evangélikus templom hangszere is a ludwigsburgi cégtől származik.

A hangszerek játszóasztalára csavart táblácskákon még a legendás emlékü Eberhard Friedrich neve látható, bár ekkor, a századfordulótól kezdve már az unokája, Oskar Walcker volt a cégvezető, aki mindig készséggel meghallgatta az orgonaművészek tanácsát – így például a Max Rege-
rét vagy az Albert Schweitzerét.

A kolozsvári orgona – a bukarestihez hasonlóan –, mi tagadás: széria hangszer. 1913-ban az építőknek a két aktív manuálhoz tartozó 31 regisztert a templom karzatán meglehetősen szűk helyre kellett betömöríteniük. Ez a technikai adottság – és nem mellesleg a krónikus pénzsűzke – magyarázza, hogy soha semmilyen, az alapkonceptiót befolyásoló átépítés nem történt, ami (hangszer)műemlékvédelmi szempontból csodálatos fejlemény! Teljes felújítás sem volt, mindössze a 70–80-as években történtek kisebb javítások a szebeni Hermann Binder manufaktúrája jóvoltából.

Most azonban a generáljavítás mellett végre megépült az öt regiszterből álló távmű is, aminek az az érdekessége, hogy a hanzgó szerv (a sípok) a torony egy különálló kis kamrájában kapott helyet, a hangja pedig részint az orgona fölötti, rácsos nyíláson, részint pedig a szentély fölötti boltzatban vágott „kürtön” át jut a templomtérbe. A *távmű* kifejezés magyarázata épp ez: még az 1913-as építéskor létrehozták a templom padlásterében azt a hangfolyosót, amely a sípoktól a hajó hossz tengelye mentén a szentélybe vezet a nyolclábás földön, a vox angelica, az oboa és társai hangját.

A nagyjavítás, illetve a bővítés kivitelezése egy szászhermányi orgonamanufaktúra munkáját dicséri.

JAKABFFY TAMÁS

Transzcendens materializmus

Nagy Albert retrospektív tárlata a kolozsvári Bánffy-palotában és a Quadro Galériában

Végigvonulni a Bánffy-palota termein, miközben végigvonulunk egy festő életművén. A termek egymásba nyíló korszakok, tematikailag elkülönülő egységek. A nagyalberty univerzum mágneses terei. Hőesések, embertestek, téglafalak. Általános üzenetet hordozók: ilyen az élet a Földön. És mégis partikuláris üzenetük van: pont akkor és pont ott olyan; Nagy Albert kozmikusága lokális, szervesen ágyazódik bele önnön kontextusába. Még a festék színe is determinatív: a barnák, szürkék és okkerek képezik a dolgok valóság alapját. Fehér kontúr vibrál alakjai körül, aurájuk monumentálissá teszi őket. A holtpont nyugalma sugárzik róluk, két mozdulat közötti pillanatban való létezését. Ezt nevezte ő negyedik dimenzióknak. Embertípusai, a halászkok, a feketelyuk-tekinetű csecsemők, a munkásosztály tagjai, az anygallal harcoló Jákob – mintha idős korában ő lenne Diogenész, ugyanaz a parasztember – mind a szabadságukért küzdenek, és ettől szabadok.

A Quadro Galériában látható egységnek a dokumentum a fő rendező elve. Olvashatók itt László Gyulának írt levélrészletek, amelyek a festő ars poeticájának fontos elemei, láthatók ceruzavázlatok, valamint az Olaszországban készült, lappangó művek reprodukciói és olyan festmények, amelyeket '37-'43 között festett, miután hazatért Rómából. Itt figyelhetjük meg az elkészült művek hátterében zajló folyamatokat, ha úgy tetszik, az életmű csontvázát.

Nagy Albert nyers realizmusa olyan intimitással bír, amelyel a legtöbb rokokó festmény sem. Ahogy a két férfi, barna egyenpulóverében közreveszi a napszemüvege mögött rejtőzködő nőt, hármójuk testhelyzetéből az összetartozásnak különbö-

ző formái dekódolhatók. Ahogy a rájuk záródó szürke ég mint-ha még csak anyagában sem különbözne a hullámokat megtörő kőfáltól. Ez Nagy Albert transzcendens materializmusa.

Képein a meggyőződés látszik, nem a törekvés; a hit, nem az ideológia. Ahogy Kómiés Kelemennével galambot rajzoltat az épülő falra, az a szabadságba vetett tiszta hit megnyilvánulása. Lehet, hogy vannak égetően aktuális témák, mint az űrutazás vagy a kolonializáció, a kommunizmus vagy a kapitalizmus, amikre egy művésznek *illik* reflektálnia. Lehet, hogy ezek túlságosan nyilvánvalóan programszerű, koncepciózus festmények. Én mégis üdvözlendőnek tartom azt a módot, ahogy Nagy Albert nem rejti véka alá a világról alkotott véleményét. Mind cenzúráról, mind kritikusról függetlenül azt festi, amit akar.

Artefaktum

Mintha a technikai fejlődésben visszafele haladt volna, formai nyelve egyre eszköztelenebbé vált, egyre inkább megszabadult a sémáktól. Úgy gazdagodik, hogy egyre „bravúrtalanabb”. Tudható, hogy a budapesti akadémiai évei alatt nem vett ecsetet a kezébe, végig csak rajzolt, és mintha ez az aszkézisbe hajló minimalizmus köszönne vissza utolsó korszakában is. A Bánffy-palotában kiállított művek csoportosításában jól nyomon követhető a letisztulás, ahogy bizonyos visszatérő témák lényegretörőbben és merészebb dinamikával jelennek meg az életmű vége felé. Mára semmit nem veszített hiteléből az, ahogy Nagy Albert saját példáján, jó szóval oktatja szép, komoly fiatit. Most már csak az az égető kérdés: vajon milyen gyerekjátékokat készített?

LÁNG ORSOLYA

Huszonnegyedik alkalommal adta át díjait a *Székelyföld* folyóirat 2021. október 5-én, Csíkszeredában. Székelyföld-díjban részesült Romsics Ignác és Nagy Attila, a Székely Bicskarend Díjat Vörös István kapta. Laudációkat Fekete Vince, Magyarosi Sándor és Zsidó Ferenc mondtak.

Október 7-én ismertették az idei irodalmi Nobel-díjast, ezúttal Abdulrazak Gurnah zanzibári születésű prózaíró tüntették ki.

Október 7-én Murányi Sándor Olivér *A medvék nem késnek* című kötetét mutatták be a kolozsvári Gaudeamus Könyvesboltban. A szerzővel Balázs Imre József beszélgetett.

Október 8-án délután hat órától a *Helikon Estek* keretében mutatták be Lövétei László László *Feketemunka* című kötetét a Bulgakov Kávéházban. A szerzővel Karácsonyi Zsolt, a *Helikon* főszerkesztője beszélgetett.

Október 9-én osztotta ki a Romániai Írók Szövetsége Marosvásárhelyi Fiókja műfordítói különdíjait. Szonda

Szabolcs és Andrei Dósa költőket, műfordítókat díjazták a román–magyar, illetve magyar–román irodalmi kapcsolatok ápolásáért.

A 11. Bukaresti Nemzetközi Költészeti Fesztivál 2021. október 11–17. között zajlott. A magyar költészetről szóló esten Karácsonyi Zsolt *Ússz, Faust, ússz!* című kötetéről és Markó Béla *Bocsáss meg, Ginsberg* című kötetéről beszélgettek online közvetítés formájában.

Október 14-én mutatta be tematikus Dante-lapszámát a *Helikon* Magyarország Kolozsvári Főkonzulátusának dísztermében. Az est házigazdája Mile Lajos főkonzul és Karácsonyi Zsolt főszerkesztő volt. A fellépőkkel, Egyed Emesével, László Alexandruval, Soós Amáliával és Tompa Gáborral Papp Attila Zsolt beszélgetett. Közreműködött Dimény Áron színművész.

Október 18-án Budapesten adta át tagozati díjait a Magyar Művészeti Akadémia. Illyés Gyula-díjban részesült György Attila József Attila-díjas költő, író, a *Székelyföld* szerkesztője, és Oláh András költő, próza- és drámaíró, a *Partium* folyóirat főszerkesztője.

Október 19-én a Hervay Klub hetedik estje zajlott a Planetáriumban, Kolozsváron. Az est meghívottjai Nagy Zalán és Sztercey Szabolcs költők voltak, akikkel Péter Blanka beszélgetett.

Október 21-én a Látó Irodalmi Játékok 109. kiadását tartották a *Látó* szépirodalmi folyóirat évadnyitó estjén a marosvásárhelyi Gemma Kávéházban. Felléptek: Codău Annamária, Demény Péter, Láng Zsolt, Szabó Róbert Csaba és Vida Gábor.

Október 29-én Szegeden, a *Tiszatáj* szerkesztőségi székházában léptek fel a *Helikon* szerkesztői, Demeter Zsuzsa, Karácsonyi Zsolt, Márton Evelin, Marcuțiu-Rácz Dóra és Papp Attila Zsolt. A fellépőkkel Orcsik Roland és Tóth Ákos, a *Tiszatáj* szerkesztői beszélgettek.

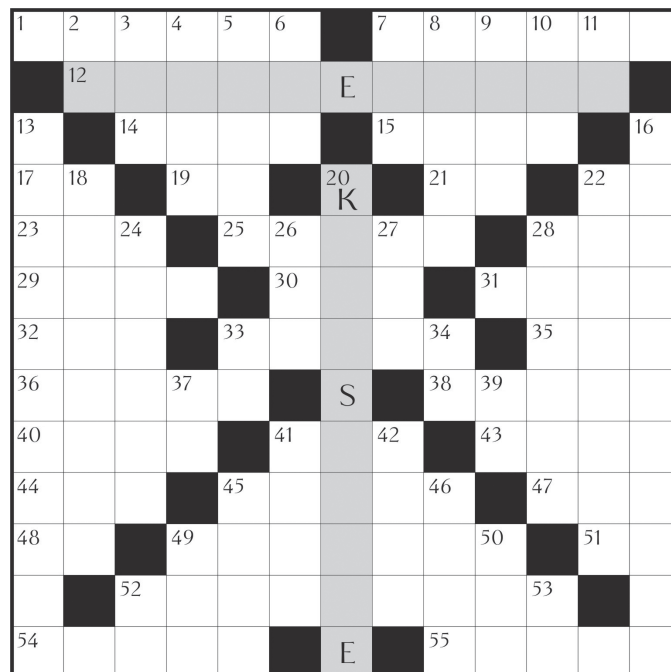
Tisztelet

Aki tisztelettel beszél másokkal, ...
A fősorok a fenti buddhista gondolat folytatását rejtik.

VÍZSZINTES: 1. „A vasminiszter” (Gábor). 7. Szándékozás. 12. A folytatás első része. 14. ... benne; Jól jegyezd meg! (latin). 15. Alkotórész. 17. Kefe közepe! 19. Nád-szálak! 21. Az erbium vegyjele. 22. Kiütés a ringben. 23. Krivoj ...; ukrán város névváltozata. 25. Ijedt, rémült. 28. Mázol, fest. 29. Somogyi fürdőtelepülés. 30. Bécsi nagyszülő! 31. ... Istók; hansági mocsárban vadon élő gyerek volt. 32. Jármű hátsó része. 33. Anna, Anikó beceneve. 35. Lóbetegség. 36. A szerelmi költészet múzsája. 38. A harmadik személy, nyomaték. 40. Hócsalán. 41. ... Maruth; Traven írói álneve. 43. Mézizű. 44. Suli, ugyan-csak diákszóval. 45. Hám, iga. 47. Újpesti sportklub. 48. Mely személy? 49. Állandósult szókapcsolat. 51. Bőgő közepe! 52. Felvágás,

aprítás. 54. ... Szörp; gyümölcsital-márka. 55. Tajó településrésze.

FÜGGŐLEGES: 2. Autonóm terület, röviden. 3. ...Tin-Tin; hollywoodi kutyaszár. 4. Surran, lopezik. 5. Filmcsillag. 6. ... Croce; híres firenzei dóm. 7. Angol sör-féle. 8. Az egyik főégtáj. 9. Fekete, vészthozó (latin). 10. Alvásfázis. 11. A szomszéd. 13. Valami szélén, peremén levő. 16. Kukta. 18. Dél-erdélyi város lakója. 20. A folytatás második, befejező része. 22. Fájdó testrészt balzsammal gyógyító. 24. Író, költő (Árpád). 26. Töltéshordozó. 27. Német névelő. 28. Tollbóbitás papagáj. 33. Ajtókeret! 34. Algyő határai! 37. Te és társa(i) d. 39. Fél mérő! 41. Fizetési részlet. 42. ... Cutugno; olasz popsztár. 45. ... Menzel; cseh színész, rendező. 46. Becézett Melinda. 49. Hegy a Bakonyban. 50. Tessék, itt látható! 52. Dobolni kezd! 53. A stroncium vegyjele.

A *Helikon* 2021/20-as lapszámában közölt *Újság és könyv* című rejtvény megfejtése: és ott jó helyen is van.

R. T.

Proiect realizat cu sprijinul Primăriei și Consiliului local Cluj-Napoca. Kiadványunkat Kolozsvár Polgármesteri Hivatala és Városi Tanácsa is támogatja. Revistă finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii și Identității Naționale. Kiadványunk a Kulturális és Nemzeti Identitás Minisztériumának támogatásával jelenik meg.

Alapító főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztő: KARÁCSONYI ZSOLT
vers, műfordítás
Főszerkesztő-helyettes: DEMETER ZSUZSA
kritika, tanulmány

Főmunkatárs:
EGYED EMESE
KIRÁLY LÁSZLÓ

Lapterv: ÁRKOSSY ISTVÁN; Számítógépes tördelés: FAZAKAS BOTOND;
nyomtatja a Misztótfalusi Kis Miklós református sajtóközpont

Szerkesztőség:
HORVÁTH BENJI: Pávilon 420, Artefaktum
PAPP ATTILA ZSOLT: film, interjú
MÁRTON EVELIN: próza

MÁRCUȚIU-RÁ CZ DÓRA: honlap
RÁKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő
DEÁK JUDIT: szerkesztőségi titkár